

ФУТЬКО Мар'яна Вікторівна

**Економічна дипломатія у системі сучасних
міжнародних відносин/ Economic Diplomacy in the
System of Modern International Relations**

спеціальність: 291 - Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

освітньо-професійна програма - Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
МВСКзм-21
М. В. Футько (Борисевич)

Науковий керівник:
д.е.н., професор, О. І. Тулай

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

" ___ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **О. І. Тулай**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	
1.1. Особливості розвитку системи міжнародних відносин	7
1.2. Економічна дипломатія в системі міжнародних відносин	15
1.3. Основні форми, чинники та інструменти економічної дипломатії.....	25
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	
2.1. Розвиток глобальної економіки в системі міжнародних відносин.....	34
2.2. Аналіз глобальних ризиків в системі міжнародних відносин... 	43
2.3. Місце економічної дипломатії України в системі міжнародних відносин	50
Висновки до розділу 2	56
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	
3.1. Шляхи розвитку економічної дипломатії в умовах євроінтеграції.....	58
3.2. Ключові принципи розвитку економічної дипломатії.....	63
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність теми. Економічна дипломатія – це термін, який нещодавно набув певного значення як серед науковців, так і серед практиків. У більшості публікацій про дипломатію підкреслюється, що економіка практично до 90-х років ХХ століття розглядалася лише як «приналежність» до основної роботи професійних дипломатів. Раніше вони зосереджувалися переважно на політичних питаннях, класифікуючи інші види діяльності в широкому діапазоні від просування культури та консульської допомоги до стимулювання внутрішньої торгівлі до другої категорії. Однак у сучасному глобалізованому світі економіка стала ключовим питанням, що впливає на міжнародний стан справ і відносини між країнами.

За таких обставин існує нагальна потреба у визнанні економічної дипломатії як життєво важливого інструменту зовнішньої політики держав. Крім міжнародної торгівлі, спектр її інтересів включає інвестиції, потоки капіталу, фінансову допомогу, двосторонні та багатосторонні економічні переговори, технологічний обмін, державний бренд-менеджмент та інші фактори, які формують міжнародний імідж країни та її позицію на світовій економічній арені. Більше того, у міру відкритості економік окремих країн зовнішньому світу та посилення міжнародного поділу праці неминуче зростатиме роль економічної дипломатії, яка замінить традиційні, насамперед силові, способи врегулювання міждержавних конфліктів.

Питання економічної дипломатії в теорії міжнародних відносин вивчали багато науковців, серед представників української наукової спільноти: С. Гуцал, О. Зернецька, О. Кучмій, Ю. Константинова, О. Литвиненко, І. Місюк, Є. Макаренко, О. Розумна, І. Піскорська, О. Потехіна, М. Процюк, Н. Сербіна, та ін. Основні праці із питання культурної дипломатії серед закордонних дослідників належать: К. Адельману, Е. Блінкену, Дж. Даффі, Дж. Крічлоу, Н. Каллу, М. Леонарду, Я. Мангейму, Я. Меліссену, Е. Пламрідж, В. Р'ю, Н. Сноу, Г. Тачу, Ф. Тейлору, П. Шарпу та ін.

Питання важливості впливу економіки на різноманітні процеси циркулює давно, але потреба вивчення взаємозв'язку економіки та дипломатії постала недавно й спричинила дослідницьку активність представників дипломатичних установ, науковців і практиків. Проте проблема функціонування економічної дипломатії у системі сучасних міжнародних відносин недостатньо висвітлена у вітчизняній науковій літературі, що й обумовило вибір кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної магістерської роботи є дослідження економічної дипломатії як інструменту сучасних міжнародних відносин.

Виходячи з мети дослідження, у роботі поставлені такі завдання:

- дослідити особливості розвитку системи міжнародних відносин;
- оцінити економічну дипломатію в системі міжнародних відносин;
- визначити основні форми, чинники та інструменти економічної дипломатії;
- оцінити стан розвитку глобальної економіки в системі міжнародних відносин;
- проаналізувати глобальні ризики в системі міжнародних відносин;
- дослідити місце економічної дипломатії України в системі міжнародних відносин;
- встановити шляхи розвитку економічної дипломатії в умовах євроінтеграції;
- напрацювати ключові принципи розвитку економічної дипломатії.

Об'єктом дослідження є процес провадження економічної дипломатії.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та прикладних аспектів, що визначають провадження економічної дипломатії в системі міжнародних відносин.

Методи дослідження. Методичними засадами кваліфікаційної магістерської роботи є положення політичної та економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, які стосуються

проблематики розвитку економічної дипломатії та міжнародних відносин. В роботі використано такі методи дослідження: логічно-теоретичний (при встановленні особливостей розвитку системи міжнародних відносин); класифікації (при визначенні основних форм, чинників та інструментів економічної дипломатії); системного аналізу і синтезу (при проведенні дослідження розвитку системи сучасних міжнародних відносин); статистичні та економіко-математичні методи (при оцінці місця економічної дипломатії України в системі міжнародних відносин).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у встановленні теоретичних засад дипломатії у системі сучасних міжнародних відносин, дослідженні розвитку системи сучасних міжнародних відносин та напрацюванні ключових принципів розвитку економічної дипломатії.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені автором пропозиції щодо ключових принципів розвитку економічної дипломатії в умовах просування національних інтересів можуть слугувати методологічною та практичною основою визначення цілей та інструментарію розвитку зовнішньополітичної діяльності України у сфері економічного- гуманітарного співробітництва, в політико-аналітичній і прогностичній роботі Міністерства закордонних справ України, Міністерства економіки України, Департаменту публічної дипломатії, а також Департаментів та управлінь економіки облдержадміністрацій і у поточній діяльності державних установ, підприємств та фірм, що працюють в Україні та закордоном.

Положення, що їх винесено на захист. Усі наукові результати, які містяться в кваліфікаційній роботі і винесено на захист, отримано автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та наукові результати дослідження пройшли апробацію на III Міжнародних наукових читаннях імені Богдана Гаврилишина, які відбулася на базі Західноукраїнського національного університету 29 листопада 2023 року.

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота загальним обсягом 80 сторінок складається з вступу, трьох розділів, висновків, 2 додатків на 2 сторінках, містить список використаних джерел із 62 найменувань. Магістерська робота ілюстрована 6 рисунками, які розміщені на 6 сторінках і містить 4 таблиці на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1.1. Особливості розвитку системи міжнародних відносин

Досліджуючи систему міжнародних відносин варто звернути увагу на 1919 рік, який символізує появу міжнародних відносин як дисципліни, а також закінчення Першої світової війни (1914–1918 рр.), яка охопила понад тридцять держав і призвела до понад 20 мільйонів смертей. Виходячи з цього, загальне відчуття того часу полягало в тому, що війна такого масштабу більше не повториться або не зможе повторитися через фінансові витрати та людські жертви. Незважаючи на це, лише через двадцять років її перевершив ще більш смертоносний конфлікт, Друга світова війна (1939–1945 рр.), яка забрала життя приблизно 75 мільйонів людей або 2,5–3% населення світу. Друга світова війна є найвизначнішою війною в історії за своїм масштабом і впливом. Це підтвердило гіпотезу про те, що війна є ендемікою минулого людства, а отже, буде центральною проблемою майбутнього. Вона викликала «великі дебати», по-перше, були ті, хто прагнув розвивати дисципліну і науку керування війною, що було зроблено шляхом розробки та просування стратегій, які допомагають державам брати участь та виживати у неминучих війнах майбутнього. По-друге, були вчені, які намагалися зосередитися на поступовій заміні війни або її зменшенні, підкреслюючи переваги усталених моделей мирної взаємодії (головним чином торгівлі) і створюючи нові структури, які б обмежували війну та формалізували дипломатію (міжнародні організації), такі як ООН.

Цей ранній період запропонував дисципліну, яка зосереджена на двох ключових акторах у глобальній системі: (1) національні держави, офіційна назва політичних спільнот, у яких живуть громадяни, та (2) міжнародні організації, які забезпечують форум для держав для обговорення розбіжностей, а також сприяння міжнародній торгівлі. Поступово з часом у системі з'явився третій елемент: окремі особи. Це було пов'язано з гострою проблемою прав

людини, викликаною жорстокістю Другої світової війни та бажанням запобігти повторенню таких масових страждань і смертей. Тим не менш, знадобилося б ще багато десятиліть, щоб окремі особи та недержавні групи, які вони утворюють, стали більш помітними. Ці три ключові суб'єкти міжнародних відносин – національні держави, міжнародні організації та окремі особи – залишались у фокусі до середини двадцятого століття, і вони все ще становлять основу розуміння світу сьогодні. Важко сказати, якими є характеристики сучасної ери, проте можна сказати, що це, ймовірно, реакція на спільні загрози та спільні можливості поза межами тероризму, зміну клімату та нові моделі державного суперництва [4].

З усіх ключових акторів міжнародних відносин історично поява національної держави є найважливішою з точки зору того, як формується глобальна система. Сьогодні існує 193 визначені та міжнародно визнані території, які офіційно називаються національними державами (або просто «державами»). Щоб повністю зрозуміти їхню важливість, потрібно поглянути в історію. У 1648 році у Вестфалії, що є частиною сучасної Німеччини, було укладено мирний договір між кількома ворогуючими сторонами, які виграли Тридцятилітню війну (1618–1648 рр.). З понад 8 мільйонами загиблих так званий «Вестфальський мир» став відомим не лише тим, що поклав край жорстокій війні, але й тим, що заклав початок нашої сучасної глобальної системи. До Вестфалії Європа складалася з ряду міст-держав і менших територій, багато з яких певним чином контролювалися церквою (під виглядом «Священної Римської імперії»), яка забезпечувала керівний набір принципів до кожного правителя (Рінгмар, 2017). За цієї домовленості кордони та розподіл влади були нечіткими і часто невизначеними. Вестфальський мир встановив систему, згідно з якою влада в майбутньому повинна була базуватися на політичній ідеї суверенітету, а не на релігійних структурах. Формалізуючи це, кожен учасник Договору погодив набір визначених кордонів, що позначають їхню територію, яку по черзі визнають інші. Це призвело до перекроювання європейської карти та поступової появи ідеї сучасних національних держав як

територіально пов'язаних одиниць, визнаних іншими такими одиницями як взаємний суверенітет. Суверенітет корелювався з принципом невтручання іноземної держави в іншу державу. Тим не менш, невтручання завжди було точкою напруги – особливо коли відносини між державами руйнувалися.

Проте, мир у Європі тривав недовго. Насправді Європа стала центром серії воєн, що постійно зростали протягом кількох сотень років після цього, зрештою завершившись двома світовими війнами. Оскільки сила (поствестфальська) розглядалася в накопиченні території, а також ресурсів і народів на ній, багато лідерів прагнули розширити свою територію, захопивши території інших. Це призводило до частих конфліктів, які регулярно перекроювали європейську карту, оскільки існуючі держави зростали (або зменшувалися) у розмірах, створювалися нові держави, а інші повністю зникали. Вона ще більше загострилася, оскільки європейські держави експортували своє континентальне суперництво в Африку, Азію та Америку, які вони поспішали колонізувати (контролювати чужу територію та її населення). У результаті до 1945 року одна третина населення світу жила під владою колоніальних правителів [8].

Після Другої світової війни глобальна система почала змінюватись у бік включення ідей прав людини та визнання нелегітимності імперії. Ця зміна була загальною натхненна зростанням могутності США, які вийшли з Другої світової війни в сильнішій економічній і політичній позиції порівняно з іншими державами. Вони намагалися використати цей важіль, щоб вплинути на інший світовий порядок поза межами імперії. Зважаючи на те, що Сполучені Штати звільнилися від британського колоніалізму наприкінці 1700-х років під час власної боротьби за незалежність, їхні ідеї, коли вони поєднувалися зі зростаючим впливом, мали достатню вагу, щоб змінити порядок у системі. Вчені назвали це початком періоду «рах Americana», що означає ключову роль Сполучених Штатів на міжнародному рівні з цього часу.

Процес деколонізації не відбувся відразу, але поступово в другій половині двадцятого століття імперії були майже повністю розпущені. Система

встановлення самовизначення для колишніх колонізованих народів контролювалася новоствореною Організацією Об'єднаних Націй. У цій системі ці колонізовані народи мали лише один шлях до незалежності – стати національними державами за тими самими лініями, які європейці встановили в 1648 році. Цей процес поступово створив карту світу, яку маємо сьогодні, коли нові кордони були проведені по всьому світу. Як і у випадку з Європою, це не завжди був мирний процес, і цілий ряд викликів суверенітету, як внутрішніх, так і зовнішніх, триває досі на всіх континентах. У цьому сенсі карта світу періодично оновлюється, оскільки цей процес розвивається з часом.

Повсюдність суверенітету в сучасній глобальній системі, втілена в національній державі та прагненні народів, які не мають держави, створити її. У 1945 році було менше сімдесяти національних держав. Сьогодні їх майже 200. У цьому сенсі сьогоднішня глобальна система – представлена поділом землі на територіально суверенні одиниці – це система, створена спочатку в Європі, а потім експортована до решти світу. Вона перекреслила домодерні й альтернативні форми влаштування народів і розподілу влади. Вона існує донині як так звана глобальна «Вестфальська» система, оскільки ключові елементи логіки та структури сягають 1648 року [11].

Окрім розуміння Вестфальської системи та постійно зростаючих моделей історичних конфліктів, до яких вона призвела, холодна війна, яка виникла паралельно з процесом деколонізації, має центральне значення і постійно нагадує, що широкомасштабна війна не закінчилася в 1945 році. Pax Americana перекладається з латинської як «американський мир», що свідчить про те, що нові цінності глобальної системи призведуть до більш мирного світу, ніж той, яким керують часто ворогуючі європейські колоніальні держави. Проте, поки не було третьої світової війни, широкомасштабний державний конфлікт набував би різних форм – насамперед через появу нової технології – ядерної зброї. Після першого застосування США ядерної бомби проти Японії в серпні 1945 року звіти та фотографії руйнувань, спричинених двома бомбами, які

Сполучені Штати скинули на Нагасакі та Хіросіму, підтвердили, що характер війни змінився назавжди.

Ядерну зброю незабаром створили і інші держави, що призвело до абсолютно нових умов у глобальній системі. Так, незважаючи на свою наступальну силу, ядерна зброя в першу чергу розглядається як інструмент захисту – навряд чи вона коли-небудь буде використана. Це пов'язано з центральною концепцією міжнародних відносин, відомою як «стримування». Тримаючи зброю, яка може (якщо вона використовується) поставити під загрозу саме існування супротивника, потенційно знищивши його, створює умови в яких супротивник навряд чи нападе, оскільки існує надто високий ризик. Особливо, якщо ядерна зброя може (принаймні частково) пережити цей напад і дозволить відповісти. Ось чому держави часто переміщують свою ядерну зброю, розміщують її на підводних човнах чи літаках, а іноді навіть встановлюють її за межами своїх кордонів за домовленістю з приймаючою державою-союзником. У такому небезпечному середовищі, як холодна війна, отримання ядерного арсеналу було способом досягти стримування від нападу і, отже, мірою безпеки, якої інакше неможливо було досягти. І десятки тисяч одиниць ядерної зброї були створені та накопичені державами під час холодної війни. Підкреслюючи логіку стримування, ядерна зброя більше ніколи не застосовувалася після її першого застосування США в 1945 році. Проте, усвідомлюючи небезпеку непомірного поширення цієї зброї, норма нерозповсюдження ядерної зброї стала однією з норм. центральних ідей глобальної системи, які досліджуються далі в розділі першого прикладу [30].

Холодна війна відповідала за історичний образ світу, поділеного на три зони. «Перший світ» — це «західні» країни (звідси походить термін «Захід»). Ці держави були в союзі зі Сполученими Штатами, загалом дотримувалися економічної системи капіталізму та (принаймні на прагненнях) політичної системи ліберальної демократії. «Другим світом» був Радянський Союз і низка «східних» держав, якими керували переважно комуністичні (або соціалістичні) партії, які відкидали капіталізм як економічну модель. Цей конфлікт між

першим і другим світом вийшов за межі економіки та створив дві непримиренні міжнародні системи, залишаючи іншим державам вибір діяти в одній чи іншій системі. Це призвело до того, що деякі країни відмовилися від участі та оголосили себе «позаблоковими», створивши «третій світ». Оскільки більшість цих країн були нещодавно утворені та/або розвивалися, цей термін став часто використовуватися для опису економічно бідніших країн і досі іноді використовується як такий.

Незважаючи на додатковий ідеологічний елемент протистояння комунізму проти капіталізму, холодна війна нагадувала інші війни до неї, адже вона стала битвою за контроль над територією. Замість того, щоб зустрічатися безпосередньо на полі бою, обидві сторони брали участь у «проксі-війнах», боролися з підтримкою або протистояли державам, які прагнули перехід між Першим і Другим світами. Найбільш відомі випадки цього мали місце в Азії, в Кореї (1950–1953 рр.) і В'єтнамі (1955–1975 рр.), кожен з яких призвів до кількох мільйонів смертей. Оскільки це відбувалося під час деколонізації, метою цього періоду було не пряме завоювання інших держав, а вплив на їхній політичний та економічний розвиток і таким чином посилення влади одного «Світу» та зменшення іншого [27].

Холодна війна закінчилася, коли Радянський Союз розпався між 1989 і 1991 роками через ендемічну корупцію, народний опір і економічний спад. Отже, «Другого світу» більше не було, він втратив свій якір. Практично всі держави світу тоді перейшли до капіталізму. На цьому етапі термін «глобалізація» став широко використовуватися вченими та політиками загалом для репрезентації всьому світу образу Першого світу. Вперше в історії створилася «глобальна» система. Тоді держави стали більш вільно класифікуватися в цій глобальній системі за економічним рівнем розвитку після 1991 року, причому «Глобальна Північ» використовувалася для позначення найбільш історично розвинених економік, а «Глобальний Південь» по суті замінив термін «Третій світ».

Таким чином, холодна війна є цікавою кульмінацією шляху до розуміння глобальної системи як системи, що складається з історично ворогуючих націй-держав. У цей період і в даний час ядерна зброя допомогла заборонити широкомасштабну війну, яка спостерігалася до 1945 року. У цьому сенсі, хоча холодна війна закінчилася, вона продемонструвала момент в історії, коли глобальна система істотно змінилася з точки зору того, як держави можуть діяти на міжнародному рівні, особливо під час конфлікту. Це істотно сформувало розвиток дисципліни МВ, а також дало місце сучасному образу світу, втіленого однією глобальною системою. Це не тільки змінило природу війни, але й підкреслило важливість ненасильницьких форм взаємодії держав, що дозволило досліджувати інші елементи системи. Робота дипломатів часто є набагато дешевшою, набагато ефективнішою та набагато більш передбачуваною стратегією, ніж війна. Насправді, на відміну від минулих століть, коли війни були звичним явищем, дипломатія – це те, що сьогодні розуміється як нормальний стан справ, що регулює міжнародні відносини. Якщо його розуміти разом із зростаючою важливістю міжнародної торгівлі та пов'язаними зв'язками між окремими людьми в сучасній глобальній системі, це дозволить розширити розуміння історії, а також додасть більше аналізу для пояснення відсутності третьої світової війни після двох попередніх у ХХ ст. за короткий час [40].

Дипломатія – це найчастіше дія, яка здійснюється представниками держави, як правило, за зачиненими дверима. У цих випадках дипломатія – це тихий процес, який триває у своїй рутинній (і часто дуже складній) формі, який здійснюють дипломати та представники. Рідше дипломатичне залучення може проникати в суспільну свідомість, лише тоді коли воно стосується критичних міжнародних питань і залучає участь високопосадовців і представників ЗМІ. Спільноти людей зазвичай знаходять способи спілкування в мирний час і створюють для цього широкий спектр практик. Переваги очевидні, якщо взяти до уваги, що дипломатія може сприяти обміну, який зміцнює торгівлю, культуру, багатство та знання. Застосовне міжнародне право, яке регулює

дипломатію – Віденська конвенція про дипломатичні відносини (1961) – згадує лише держави як дипломатичні суб'єкти. Проте глобальна система також включає в себе потужних гравців, які не є національними державами. До них належать міжнародні організації, які регулярно беруть участь у сферах дипломатії та впливають на результати.

Спираючись на дипломатію, торгівля є ще одним засобом пом'якшення війни. Коли холодна війна закінчилася в 1991 році, ідея глобальної торгівлі стала дорослою. Більше не було образів різних світів, а образ одного світу, відкритого для бізнесу – світу національних держав, де бар'єри між учасниками були історично найнижчими, а система спільних практик (наприклад, вирішення суперечок дипломатичним шляхом) була закріплена в міжнародних організаціях. Складний характер глобальної торгівлі, де економіка кожної нації-держави залежить від імпорту та експорту в інші держави, є ще однією подією, яка зменшує ймовірність війни. Це особливо очевидно серед великих держав у глобальній системі, які, ймовірно, були б майже банкрутами та позбавлені важливих товарів без торгівлі, яку вони створюють між своїми народами та бізнесом [18].

Пандемія COVID-19 підкреслила це, оскільки, незважаючи на безпрецедентне закриття кордонів і обмеження на пересування людей, глобальна торгівля – через переміщення товарів і послуг – продовжувалася через її необхідність. Навіть вакцини, які були розроблені фармацевтичними компаніями в деяких країнах, не можна було виробляти у великому масштабі без матеріалів і послуг, отриманих в інших місцях. Також менш ймовірною війну робить миттєве спілкування через смартфони та глобальні медіа, що дозволяє бачити іншу сторону конфлікту, людські страждання, і, як наслідок, ускладнює можливість виправдання дій держави-агресора та згуртовує громадян проти війни (Україна, Ізраїль). У цьому сенсі прихід глобалізованого світу збігся з поступовим впровадженням таких ідей, як безпека людини у світовій політиці, так і в науці міжнародних відносин.

1.2. Економічна дипломатія в системі міжнародних відносин

Визначення концепцій економічної дипломатії спочатку були нечіткими, а іноді ускладнювали узгодження щодо точного розмежування явищ, які потрібно вивчати, і прийняття рішення про те, що краще залишено іншим науковим дисциплінам. У випадку дослідження економічної дипломатії такий спосіб епістемологічного гістерезису пов'язаний з тим, що практики використовували термінологію «комерційна дипломатія» та «економічна дипломатія», на жаль, і як синоніми, і як термінологію для розмежування між різними підполями. Якщо таке розмежування проводиться в літературі, тоді комерційна дипломатія зазвичай відноситься до двосторонньої дипломатичної діяльності, яка підтримує прибуткову діяльність приватного сектора (зокрема, сприяння торгівлі та інвестиціям), тоді як економічна дипломатія, по суті, є ширшою та поряд із діяльністю зі сприяння торгівлі та інвестиціям, передбачає діяльність дипломатів у міжнародних економічних установах, таких як Світова організація торгівлі, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), G20 або Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД).

Термін «комерційна дипломатія» вже не є відповідним і чітким поняттям для опису того, що таке економічна дипломатія. Роль «комерційних дипломатів» було розширено, і, наприклад, економічні місії в даний час також можуть включати представників некомерційного сектору, включаючи університети та інші інститути знань, сектор охорони здоров'я, сектор культури, неурядові організації (НУО) тощо. Крім того, вага, яка приділяється розширеному набору видів діяльності, зросла в результаті значних змін в організації глобальної економічної діяльності (зокрема, зростаючої фрагментації виробництва, що формується в міжнародних ланцюжках вартості), а також зміни ролей та інтересів як некомерційні організації, так і міжнародні компанії [27].

Деякі автори пропонують ще більш вузький підхід до галузі та зосереджуються на конкретних видах економічної дипломатії. Фолькер Нітш

стверджує, що вивчення впливу державних візитів має обмежуватися лише двосторонніми зустрічами, і тому він виключає багатосторонні саміти та зустрічі щодо міжнародних організацій. З точки зору сфери та охоплених тем це розмежування становить суттєве скорочення. Це зрозуміло для галузі міжнародної економіки, яка охоплює економічну інтеграцію (від зон вільної торгівлі до валютного союзу) і пов'язане з цим відволікання торгівлі та створення торгівлі як одну з основних тем (можуть настати додаткові вигоди, які зазвичай не охоплюють основний підхід, якщо економічна інтеграція забезпечує дивіденди). Крім того, література з комерційної дипломатії зосереджена на способах стимулювання експорту та двосторонніх інвестицій: державні візити та інші торгові місії, роль (економічного) дипломатичного персоналу і структур та роль інституцій сприяння торгівлі. Ширша література про двосторонню економічну дипломатію, як правило, зосереджується на діяльності зі зміцнення торгівлі. Така зосередженість на позитивній взаємодії може бути проблематичною з точки зору політики з огляду на поточні події, які змінюють важливість складових частин економічної дипломатії. З наукової точки зору, ігнорування «природних експериментів» негативної взаємодії є поганою практикою, оскільки це обмежує кількість доступних спостережень і оскільки реакції та коригування позитивної та негативної взаємодії не є симетричними [12].

Беручи до уваги визначення Бейна та Вулкока (2003), ми можемо визначити нову економічну дипломатію як комплекс заходів (щодо методів і процесів прийняття міжнародних рішень), пов'язаних із транскордонною економічною діяльністю (експорт, імпорт, інвестиції, кредитування, допомога, міграція), якими займаються державні та недержавні суб'єкти в реальному світі. Зазвичай економічна дипломатія складається з трьох елементів.

1. Використання політичного впливу та зв'язків для сприяння та/або впливу на міжнародну торгівлю та інвестиції, для покращення функціонування ринків та/або для усунення недоліків ринку та зменшення витрат і ризиків транскордонних операцій (включаючи права власності). Зазвичай ця підгалузь

економічної дипломатії включає комерційну політику, але також багато видів діяльності неурядових організацій (НУО) мають відношення до цієї системи.

2. Використання економічних активів і відносин для збільшення вартості конфлікту та зміцнення взаємної вигоди від співпраці та політично стабільних відносин, тобто для підвищення економічної безпеки. Ця підгалузь містить як структурну політику, так і двосторонні торговельні та інвестиційні угоди (спрямовані на досягнення певних географічних торгових моделей), а також політичні спотворення торгівлі та інвестицій, як у випадку бойкотів і ембарго.

3. Шляхи консолідації належного політичного клімату та міжнародного політичного економічного середовища для сприяння та встановлення цих цілей. Ця підгалузь охоплює багатосторонні переговори та є сферою діяльності наднаціональних організацій та установ, таких як Світова організація торгівлі (СОТ), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Європейський Союз (ЄС) [6].

Неокласична економічна теорія, як правило, приділяє мало уваги державній політиці в контексті двосторонніх економічних відносин. Це небажана ситуація, і можна лише погодитися з Бхагваті (1991): «Як ми можемо пояснити те, що відбувається, якщо ми не використовуємо політичні рівняння в нашому моделюванні». Брак уваги може бути спричинений тим фактом, що економічний рецепт полягає в спеціалізації відповідно до порівняльних переваг та уникненні субсидій та іншої викривленої державної політики, яка знижує добробут. Дійсно, більшість підручників з міжнародної економіки не приділяють уваги внутрішньому політичному характеру міжнародного економічного обміну. Прикладом цього є основоположні принципи політичної економії та оподаткування Рікардо (1817). Рікардо розвинув теорію порівняльних переваг як пояснення торгівлі на основі «природної торгівлі», яка спонукає Португалію до експорту вина, а Англія до експорту тканини. «У системі абсолютно вільної торгівлі кожна країна природним чином спрямовує свій капітал і працю на роботу, яка є найбільш вигідною для кожної країни. Ця гонитва за індивідуальною перевагою чудово пов'язана з універсальним благом

цілого. Стимулюючи промисловість, враховуючи винахідливість і найефективніше використовуючи особливі сили, надані природою, вона розподіляє працю найефективніше й найекономічніше: у той час як, збільшуючи загальну масу виробництва, вона розсіює загальну користь і об'єднує в один спільний зв'язок інтереси і спілкування, універсальне суспільство націй у всьому цивілізованому світі» (Рікардо, 1817).

Однак проблема полягає в тому, що торгівля вином і тканиною між Португалією та Англією не була результатом вільної торгівлі. Це було результатом економічної дипломатії та укладеного в контексті Метуенського договору, військового та торгового договору між Португалією та Англією, підписаного в 1703 році в рамках війни за іспанську спадщину. Завдяки договору Португалія не розвивала інші види сільськогосподарської продукції та обробну промисловість. Отже, він пропустив імпульси промислової революції. Однак очевидною політичною вигодою було те, що Договір допоміг зберегти базу влади щодо найважливішої колонії Португалії, Бразилії. Крім того, договір сприяв налагодженню торгових відносин між Англією та Португалією. Торгова угода, яка була частиною договору, встановила нульовий тариф на англійську вовняну тканину та знизила мита на португальські вина на третину, що дало Португалії явну конкурентну перевагу по відношенню до Франції. Зрозуміло, що порівняльна перевага є лише однією стороною медалі, а економічна дипломатія та економічна безпека можуть бути рушійними силами торгових моделей [42].

Це розуміння можна знайти в науковців традиційної політичної економічної думки. Мілль (1840), наприклад, зазначив: «Саме комерція робить війну застарілою, зміцнюючи та примножуючи особисті інтереси, які їй природно протистоять». Навіть Ленін (1920) визнав той факт, що прямі іноземні інвестиції можуть збільшити вартість війни і, таким чином, зменшити кількість конфліктів: «Таким чином ми багато виграємо і ускладнимо тим державам, які вступають з нами в угоди, участь у воєнні дії проти нас, тому що війна все скасовує, і якщо вона вибухне, ми отримаємо у володіння всі будівлі, споруди

та залізниці». Дійсно, література містить багато внесків у сферу міжнародної політичної економії, і багато теорій про взаємозв'язок між міжнародною політикою та міжнародною економікою, що були розроблені всередині та за межами головного ядра економіки (Век-Ханеман та Фрей, 1992).

Таблиця 1.1

Емпіричні дослідження взаємозв'язку торгівлі та міжнародної політики

Дослідження	Залежна змінна	Пояснювальні змінні		Кількість країн	Період
Полачек (1980)	Конфлікт	Export, Import	ВВП, населення, шкільна освіта	30	1958-1967
Гасіровські (1986)	Конфлікт	Торгівля	Торгові умови	44	1960-1977
Полінс (1989)	Торгівля	Конфлікт	Відстань, ВВП, населення	25	1960-1975
Підсумки (1989)	Торгівля США	Конфлікт	Відстань, ВВП, населення	66	1978-1982
Ван Бергейк (1989)	Торгівля	Конфлікт	Співпраця, відстань, ВВП, населення	25	1966-1970
Полачек (1992)	Конфлікт	Торгівля		105	1948-1978
Бергейк (1994)	Торгівля	Конфлікт	Співпраця, відстань, ВВП, населення	40	1985-1986
Нітч (2004)	Торгівля	Тероризм	Відстань, ВВП, населення	200	1960-1993
Лі (2004)	Тероризм	Торгівля		112	1975-1997
Блумберг (2005)	Торгівля	Тероризм	Відстань, ВВП, населення	177	1968-1999
Фрейтаг (2006)	Тероризм	Торгівля	Відкритість торгівлі	96	2000-2002
Фратяні (2006)	Торгівля	Тероризм	Гравітаційний тип		1980-1999
Блумберг (2007)	Торгівля	Тероризм	Моделі інших спеціалізацій	170	1968-1999
Роуз (2007)	Торгівля	Посольства	Відстань, ВВП	20 експ. 220 імп.	2002
Маурель (2007)	Торгівля	Посольства	Населення, площа, спільний кордон	56	1997-2005
Якоп (2007)	Торгівля	Посольства	Спільна валюта, острівна економіка, вихід до моря	63	2006

Теорії, що були емпірично перевірені наведені в таблиці 1.1 і дали переконливий висновок щодо трьох ключових теоретичних положень:

1. Збільшення конфліктної поведінки (тобто негативний військовий і дипломатичний обмін, міжнародний тероризм) значно зменшує торгові потоки.

2. Збільшення кооперативної поведінки (тобто позитивні та конструктивні дипломатичні обміни та угоди) збільшує двосторонні торгові потоки.

3. Збільшення міжнародного економічного обміну (торгівля, інвестиції, допомога тощо) зменшує конфлікти (війни, транснаціональний тероризм тощо).

Відповідна еластичність між політичними (або дипломатичними) змінними, з одного боку, та змінними торгівлі (імпорту, експорту), з іншого боку знаходиться в діапазоні від 0,001 до 0,5 – в середньому 0,18. Тобто, взаємозв'язки є не лише статистично значущими, але й актуальними для політики. Зростання економічної дипломатії та міжнародної безпеки в політичному порядку денному з початку століття також відображається у збільшенні кількості досліджень, які стали доступними. Ряд дослідників займалися впливом тероризму на торгівлю і навпаки. Транснаціональний тероризм замінює традиційне насильство між державами і, таким чином, створює додатковий виклик міжнародній безпеці. Це знижує довіру між і всередині торговельних країн та їхнього населення. Світла сторона полягає в тому, що посилення економічних зв'язків і економічного розвитку, як правило, зменшує саму основу, з якої виникає тероризм [56].

Другий цікавий напрямок для дослідження це вплив посольств і консульств на торгівлю. Цей напрямок літератури включає дослідження Роуза (2007), Мауреля та Афмана (2007) та Якопа (2007) і ін. Ці дослідження фокусуються на ознаки створення торгівлі за допомогою економічної дипломатії. Маурель та Афман, наприклад, оцінюють, що відкриття посольства еквівалентно зниженню адвалорного тарифу на 2%-8%. Очевидно, що питання причинно-наслідкового зв'язку не повністю вирішене, враховуючи різні дослідницькі підходи та теорії, тому немає певних наукових доказів того, чи міжнародна торгівля визначає політичні та дипломатичні відносини між країнами чи навпаки. Загалом доступні достатні емпіричні докази для

підтвердження твердження про те, що міжнародна торгівля та політика взаємно мали сильний вплив у період після Другої світової війни.

Комерційну, двосторонню та багатосторонню дипломатію можна або потрібно повністю розділити в теорії та на практиці. Комерційні (двосторонні) інтереси можуть бути важливими визначальними факторами для позицій країн у міжнародних організаціях. Подібним чином комерційні відносини розвиваються в ширшому контексті правил і норм багатосторонньої системи. Двостороння економічна дипломатія, яка включає комерційну дипломатію як підмножину, забезпечує корисно визначений і вичерпний набір предметів дослідження та діяльності для обґрунтування дослідження двосторонньої економічної дипломатії як незалежної сфери досліджень. Основна увага в галузі має бути зосереджена на двосторонній діяльності та брати до уваги багатосторонні аспекти лише в тій мірі, в якій ця діяльність має пряме відношення до зміни або підтримки двосторонніх відносин (як це має місце в багатьох документах з міжнародної економіки, присвячених економічній дипломатії) [60].

Сьогодні економічна дипломатія виступає як один із основних інструментів зовнішньої діяльності держав. Головною метою економічної дипломатії є співпраця щодо захисту та просування економічних інтересів кожної країни в іноземних державах шляхом підтримки інтернаціоналізації компаній кожної держави. Йдеться про внесок разом з іншими учасниками для посилення та консолідації економічного відновлення та зайнятості, збільшення експорту, іноземних інвестицій і туризму, а також полегшення доступу до фінансування. Економічна дипломатія складається із загальної діяльності, пов'язаної з методами та процедурами в процесі прийняття міжнародних рішень щодо економічної транскордонної діяльності в реальному світі. Враховуючи ці ідеї щодо того, що таке економічна дипломатія та як її бачать сьогодні, важливо розуміти, що не завжди так було. В таблиці 1.2 наведено етапи розвитку економічної дипломатії як політичного та економічного інструменту і до сьогодні.

Етапи економічної дипломатії

Етапи	Опис
1 ^{ий} Етап друга половина 19 ст. – I Світова війна	Економічна дипломатія по суті ототожнювалася з агресивною політикою та розподілом світової території між невеликою кількістю могутніх країн, щоб вони могли отримати торгові переваги шляхом колоніального підкорення інших людей і націй.
2 ^{ий} Етап кінець I Світової війни – 1970 рр.	Зіткнувшись з крахом колишнього міжнародного економічного порядку, економічна дипломатія була зосереджена головним чином на переговорах і багатосторонніх угодах, а саме на тому, що стосується міжнародних платежів, відновлення комерційного порядку, стабілізації та боротьби з депресіями. Важливими аспектами цього етапу були, наприклад, діяльність економічної секції Ліги Націй, Бреттон-Вудські переговори та впровадження їх результатів.
3 ^{ий} Етап 1980 рр. – 2008 р.	Зростання занепокоєння дипломатів щодо «відстеження та стимулювання діяльності компаній» (чи то відкриття дверей і вказівка на можливості на зовнішніх ринках, рівень торгівлі, інвестиції чи інше; чи залучення іноземних компаній до інвестування на національних ринках), з метою надання своїх внесок у досягнення цілі національної економіки добробуту, конкурентоспроможності тощо. Уряди багатьох держав рішуче пов'язували дипломатичні центри з досягненням такого роду цілей.
4 ^{ий} Етап 2008 – сьогодні	З фінансовою кризою та сучасним бізнесом ідея традиційної економічної дипломатії застаріває. Економічну дипломатію слід розглядати як перший інструмент просування економічних інтересів і реалізації зовнішньої політики. По суті, цей інструмент з кожним днем стає все більш об'єктом зростаючої потреби, що вимагає більшої гнучкості та поступових удосконалень. Економічна дипломатія має бути інструментом, який ставить державу як партнера – організм, який розуміє економічні та корпоративні потреби.

Між 1914 і 1918 роками відбулася Перша світова війна, її закінчення «відкрило нові канали та способи дипломатії. Нові дипломатичні процедури, консолідовані та започатковані Лігою, включали багатосторонню дипломатію, публічні дебати, міжнародні парламентські процедури та колективне прийняття рішень». Ліга Націй мала своєю головною метою запобігання та врегулювання суперечок між національними державами, щоб уникнути чергової пожежі, як Перша світова війна. У 1918 році було досягнуто консенсусу щодо створення Ліги Націй. В основних статтях цієї нової угоди зазначено, що основна роль ліги повинна полягати у виявленні та усуненні загроз миру, врегулюванні суперечок і введенні санкцій проти держав, які порушують міжнародні угоди.

Проте було бажання стабілізувати світові відносини, ще одна серйозна криза сталася в 1929 році, коли відбулася Велика депресія, яка розглядалася головним чином як результат довоєнної хвилі торгового протекціонізму. Ця нездатність дипломатів возз'єднати економічний і політичний консенсус і зростання диктаторських режимів у Європі призвели до початку Другої світової війни, яка почалася в 1939 році, коли першого вересня нацистська Німеччина напала на Польщу. Кінець Другої світової війни створив основу для драматичних змін у світі – політично, економічно та культурно. З іншого боку, у країнах, що розвиваються, зокрема в новостворених державах з колишніх колоній і давно незалежних країнах, націоналізм у всіх його формах поширився та посилювався. У цих країнах уряди вдалися до безлічі засобів контролю, урегулювання та політики сприяння, яка підтримувала керовану державою індустріалізацію та обмежувала міжнародну торгівлю та інвестиції. Після 1945 року міжнародне суспільство, розповсюджене великою кількістю суверенних країн, які отримали виборчі права внаслідок деколонізації, розширило дипломатичний бізнес і, у процесі цього, неминуче дещо послабився та знецінився статус послів і місії, які вони очолювали [30].

Незважаючи на створення всіх цих механізмів та інституцій для сприяння миру, рівності, економічного розвитку та зростання економічної взаємозалежності між державами, в економічній дипломатії після Другої світової війни домінували постійні урядові чиновники та сформовані обмеження суперництва між Сходом і Заходом». Це суперництво призвело до ще однієї війни в ХХ столітті, яку назвали Холодною війною, конфлікту, який виник внаслідок Другої світової війни і в якому головними учасниками були США, Європа і Радянський Союз. Саме після закінчення холодної війни в 1989 році з падінням Берлінської стіни економічна дипломатія зазнала основних змін, і після зростання глобалізації вона була змушена «заглибитися у внутрішній процес прийняття рішень, щоб вловити його міжнародні наслідки».

Однак цікавим питанням є те, чи вплив відстані та кордонів залишатиметься важливим. Зокрема, стверджується, що глобалізація зменшує

відстань між країнами завдяки Інтернету, зменшенню транспортних витрат і простоті подорожей і спілкування. Дійсно, про відсутність дистанції оголосили, Кернкросс (1997) і Фрідман (2005). У справжньому «глобальному селі» різниця між зовнішньою та внутрішньою торгівлею зникає, а потреба в економічній дипломатії стає меншою. Таким чином, ключове емпіричне питання полягає в тому, чи існують ефекти кордонів і, зокрема, що сталося з ефектом відстані в міжнародній торгівлі. Якщо відстань не має значення або має значення набагато менше, ніж раніше, тоді зовнішня торгівля та внутрішня торгівля стають ближчими заміниками, і все важче побачити роль державного сектора. По суті, це емпіричне питання, яке є предметом численних дискусій серед торговельних економістів. Протилогічний висновок емпіричної літератури полягає в тому, що вплив відстані, незважаючи на сильнішу глобалізацію, принаймні залишається таким же важливим, як це було раніше в міжнародній торгівлі [19].

Прикладом є метааналіз існуючої наукової літератури Діздер та Хед (2007). На основі 103 наукових економетричних досліджень за 1870-2000 роки вони дослідили 1500 оцінених параметрів відстані. Їхній аналіз показав, що ефект відстані на одну третину сильніший за останній період 1990-2000 рр. порівняно з середнім результатом за 1870-1970 рр. Цей результат означає, що середня відстань стала більш важливою; справді вплив кордону залишається значним навіть у межах Європейського валютного союзу. Враховуючи зниження транспортних витрат, це свідчить про те, що інші неекономічні фактори, пов'язані з перевагами, культурою та інституціями, могли стати більш важливими бар'єрами для торгівлі протягом останнього десятиліття або близько того. Якщо це так, то комерційна політика та економічна дипломатія й надалі відіграватимуть важливу роль у формуванні географічних торгових моделей націй. Якщо це так, то варто очікувати різні події в різних країнах, оскільки ефективність і ресурси, доступні для економічної дипломатії та комерційної політики, сильно відрізняються між країнами.

1.3. Основні форми, чинники та інструменти економічної дипломатії

Зростання важливості діяльності, яка виходить за межі кордонів (тобто за межі географічного положення держави), має значні наслідки для держави, оскільки її зацікавлені сторони розрізнені по юрисдикціях. Традиційно державі доводилося мати справу лише зі своїми власними громадянами, оскільки вони складають право власності, але через транскордонні зв'язки недержавні суб'єкти в інших юрисдикціях можуть впливати на державу та її взаємодію з іншими державами (Бейн і Вулкок 2003). Важливо те, що технічний прогрес (Інтернет і подальше вдосконалення транспорту та логістики) зменшив економічні витрати на торгівлю з віддаленими країнами та збільшив можливості для торгівлі послугами. Економічна дистанція зникає, однак, торговельні моделі продовжують розраховувати фізичну відстань (і фактично почали мати більше значення, ніж у середині 1990-х років). Економісти виявили, що інші форми відстані (культурні, політичні, історичні) взяли на себе роль економічної відстані, що зменшує торгівлю, тобто витрати на транспортування. Частково це відображає той факт, що ці чинники завжди були присутні, але приховані за економічною дистанцією [8].

Зі зменшенням економічної дистанції ці фактори стали очевидними. Проте торгівля новими чи нетрадиційними товарами та з «новими» торговими партнерами все частіше визнається важливим рушієм міжнародної торгівлі. Тут актуальні два питання. По-перше, розвиток нових торговельних мереж (торгівля, де раніше не було зареєстровано жодної торгівлі – зростання великої маржі та поява нових комбінацій ринку, продукту та країни), включаючи логістику, фінанси та цифрові комунікації, пов'язані з торгівлею, або інновації, що замінюють торгівлю (наприклад, поява 3D-друку). По-друге, поява країн, що не входять до ОЕСР, як основних міжнародних торговельних та інвестиційних партнерів у світовій торгівельно-інвестиційній системі. Країни, що розвиваються, мають специфічні проблеми, зокрема країни з низьким і нижче середнього рівнем доходу, щодо зростання нових продуктів і нових

ринків у міру їх розвитку. В цьому сенсі, економічна дипломатія пов'язана з якістю продукції (стандарти, довіра), іміджем країни та доступом до міжнародних ринків.

Існує чотири фази просування країни через економічну дипломатію: економічний продаж, економічна мережа/пропаганда, створення іміджу та регуляторне управління. Замість фаз розвитку ці аспекти можуть представляти виміри простору економічної дипломатії, який країни намагаються розширити одночасно. Наприклад, хороший імідж країни, ймовірно, є необхідною умовою для хороших продажів [44].

Нові та новітні гравці глобальних виробничих мереж брали участь у багатосторонній торговій системі, але їхні ринки залишалися досить відмінними від ринків ОЕСР через культурні, історичні та інституційні причини. Оскільки такі невидимі бар'єри для торгівлі не охоплюються правилами та положеннями Світової організації торгівлі, подолання цього розриву та забезпечення торгівлі з економіками і ринками, що розвиваються стали головним завданням для економічних дипломатів. Присутність уряду є обов'язковою умовою в багатьох державних економіках, особливо в Азії, де присутність державного службовця є необхідним сигналом схвалення урядом економічної діяльності. Тобто фірмі потрібен «дипломат», щоб отримати схвалення ведення бізнесу від свого уряду. Діяльність дипломатів у мережі двосторонніх стосунків має більше цілей, зокрема є чотири проблеми, які необхідно вирішити:

- *Культурні та інституційні чинники* можуть змусити національні уряди брати участь у міжнародних операціях. Це особливо актуально сьогодні, коли на колишні комуністичні країни припадає все більша частка світової торгівлі.

- *Державні підприємства* можуть бути аналогом компанії, що працює на міжнародних ринках. Це спонукає підприємців до необхідності пошуку співпраці з національними урядами для балансування сил і покращення умов ведення бізнесу.

- *Політична невизначеність* щодо міжнародних транзакцій має бути усунена або мінімізована. Участь уряду може сигналізувати про те, що транзакція не викличе політичного опору. Оскільки розбіжності між партнерами по транзакціях зростають, зростає і невизначеність, пов'язана з обміном. Деякі транзакції більше страждатимуть від невизначеності, ніж інші, через характеристики продукту, що торгується, або сектору, в який здійснюються інвестиції. Як правило, транзакції з більш складними продуктами та політично чутливими секторами є найбільш уразливими через відсутність довіри між партнерами по транзакціях, оскільки ці транзакції вимагають більше взаємодії та довіри.

- *Інформація*, необхідна для міжнародних транзакцій, іноді потребує залучення державних службовців, оскільки вона буде передаватись лише в довгострокових відносинах між некомерційними сторонами.

Нова (або, можливо, сильніша) хвиля глобалізації розширила неформальні та формальні мережі всіх учасників (тобто держав, приватних – багатонаціональних – фірм, НУО та домогосподарств). Як це не парадоксально, це прискорення швидкості та інтенсивності глобалізації зробило всіх учасників як більш впливовими, так і більш вразливими в цьому відношенні. Споживчий попит походить від кількох юрисдикцій, а споживачі можуть і використовують свої доходи та право голосу: громадськість бажає купувати більше/менше товарів у країнах, де бачать присутність добра/зла. Фірма торгує на багатьох ринках, тобто її споживча база більше не відображає кордони держав. Замість того, щоб покладатися на дипломатію держави, фірми самі беруть участь у дипломатичній діяльності [55].

Нова емпірична література дезагрегувала дипломатичний клімат і поглибила розуміння компонентів або інструментів двосторонньої економічної дипломатії. На рівні конкретних інструментів відбулися важливі відмінності в дизайні дослідження. Роуз (2007), наприклад, зосередився на впливі посольств; пізніші дослідження Роуза також включали консульства та їх індикатори економічної дипломатії – як один сукупний індикатор, або окремі індикатори,

що відображають різні рівні представництва. Важливим питанням було розрізнення впливу різних інструментів, наприклад, шляхом розмежування між економічним дипломатичним представництвом, з одного боку, та агентствами сприяння експорту, з іншого боку; або між посольствами і торговими місіями. Це дозволило зрозуміти, чи ці інструменти є доповненнями чи заміниками, тобто відбувається синергія чи витіснення. Інструменти економічної дипломатії визначають вузький периметр, який виключає діяльність відповідального міністерства та виключає посольства, консульства та внутрішню діяльність відповідального міністерства (дипломатичну мережу). Тобто вони охоплюють лише комерційну дипломатичну діяльність, і широкий периметр, який включає всю діяльність вдома та за кордоном, пов'язану із функцією економічної дипломатії (включаючи інновації) (див. рис. 1.1).

Рис. 1.1 Інструменти економічної дипломатії

Ступінь неоднорідності у світовій економічній системі зріс, і хоча глобалізація останнім часом уповільнила темпи розвитку країн і компаній, він, ймовірно, продовжуватиме зростати в майбутньому. Гетерогенність передбачає багато суттєвих емпіричних, методологічних і теоретичних дослідницьких

питань, які й надалі стоятимуть на порядку денному щодо економічної та комерційної дипломатії. До потенційних джерел неоднорідності можна віднести різні підходи до навчання та дослідницького потенціалу економічної дипломатії [21].

Ключовий факт впливу інструментів економічної дипломатії залежить від конкретного вибору країни та способів застосування. Державні візити та торговельні місії, наприклад, можуть бути спрямовані на конкретні проекти чи ключові сектори та складатися з невеликої групи спеціалізованих фірм і офіційних осіб або можуть мати більш загальну мету та складатися з великої різномірної групи. Їх також можна використати у випадку сприяння інвестиціям. Крім того, географія та частота (повторних) візитів і рівень залучених офіційних осіб є параметром вибору для окремих країн. Що стосується співпраці в галузі розвитку, деякі країни, зокрема в Скандинавії, зосереджуються на найменш розвинених і найбільш вразливих країнах, тоді як інші країни пов'язують співпрацю в галузі розвитку з національними економічними інтересами.

Існує два чинники, що обумовлюють неоднорідність впливу ще одного інструменту, а саме дипломатичного представництва: *(а) ефективність географічного фокусування* (перебування там, де внесок економічної дипломатії у зростання експортного ринку є найбільш значним) та *(б) ефективність економічного дипломатичного представництва* (беручи географічний фокус країн як екзогенний – здійснюється його перевірка за допомогою фіктивної моделі нахилу на додаток до фіктивної моделі зсуву, яка зазвичай використовується для оцінки впливу економічного дипломатичного представництва в гравітаційних моделях).

Спочатку аналіз економічної дипломатії вивчав вплив дипломатії, припускаючи, що ефект буде незалежним від рівня розвитку відповідних торгових партнерів, приховуючи значну неоднорідність. Якоп і ван Бергейк (2011) показали важливість розмежування між ринками ОЕСР і країнами, що розвиваються. Дійсно, посольства та консульства можуть зменшити

нематеріальні, але реальні бар'єри для торгівлі (такі як брак довіри, культурні відмінності або відсутність чи слабкість законодавчої бази та недостатня підзвітність і стабільність). Це сприяння експорту є значним фактором посилення торгівлі між країнами, що розвиваються та розвиненими країнами і країнами, що розвиваються (і навпаки), але не в межах групи країн з високим рівнем доходу. Це може відображати те, що ринки в країнах, що розвиваються, мають тенденцію до неповноцінності, маючи на увазі неспроможності ринку в цих країнах. Це також може відображати труднощі, з якими стикаються країни, що розвиваються, підключаючись до глобальних ланцюгів створення вартості. Продукція, вироблена в країнах, що розвиваються, зазвичай сприймається як з нижчою якістю, ніж продукція аналогів у країнах з високим рівнем доходу. Тому транзакції з країн, що розвиваються, зазнають невігідної репутації. Як правило, економічна дипломатія може бути корисною в цьому контексті для встановлення хороших політичних відносин, які породжують довіру та сприяють взаємовигідній торгівлі та інвестиціям [14].

Ван Венстра (2011) і Хаякава (2014) виявили, що агентства зі сприяння експорту не додають великої вартості в країнах ОЕСР, але видаються ефективними в країнах, що розвиваються (це дослідження аналізує агентства з просування експорту разом із посольствами та консульствами). Ці макрорезультати також підтверджуються даними на рівні фірми. У групі розвинених держав визнання більш значного впливу економічної дипломатії на торгівлю між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, призводить до інтеграції торговельної політики та співпраці в галузі розвитку в одному міністерстві, а іноді навіть під керівництвом одного міністра, як це має місце в Данії, Ірландія та Нідерландах. Такі організаційні зміни є нечастими подіями в сфері, яка характеризується організаційним гістерезисом і нормативним інституційним склерозом. Прикладом є італійська національна система просування: орієнтація політики не випливає з органічного проекту, а скоріше є результатом нормативних втручань, не завжди належним чином узгоджених із попередньою системою. Рівень розвитку сьогодні є важливою стратегічною

змінною в дизайні та інтенсивності економічної дипломатичної взаємодії. Цей крок до інтеграції торговельної політики та співробітництва в галузі розвитку означає, що політики все частіше поєднують у своїх стратегіях ідеї з досліджень розвитку та міжнародної економіки. Співробітництво в галузі розвитку, міжнародна торгівля та інвестиційна політика розглядаються як будівельні блоки для економічної дипломатії [2].

Під макроекономічними значеннями приховано багато неоднорідності. На додаток до експортних рішень, які вивчаються в основній літературі з міжнародної економіки, варто відзначити неоднорідність, яка спостерігається у використанні фірмами економічної дипломатії. Так, виділяють чотири групи фірм, що використовують або невикористовують економічну дипломатію для експорту/імпорту). Цікаво, що половина фірм, які беруть участь у торгових місіях, не експортують, тоді як лише 10% фірм експортують використовуючи економічну дипломатію. Одні дослідники пов'язують використання економічної дипломатії безпосередньо з фірмою, тоді як інші використовують ринкові індикатори економічної дипломатії. Наявність мікроекономічних наборів даних на рівні фірми, які можна було б використовувати для зв'язку між показниками торгівлі та підтримкою економічної дипломатії для окремих фірм, уможливила перевірку надійності макроекономічних результатів. Так, Вольпе Мартінкуса та Карбалло (2008) розрізняють вплив економічної дипломатії на велику маржу (торгівля новими напрямками та/або торгівля іншими видами продукції) та інтенсивну маржу (торгівля більшою кількістю вже експортованих видів продукції на існуючі локації). Дослідження мікроданих підтверджує (а) важливість і значення економічної дипломатії; (б) важливість рівня розвитку (результати для країн ОЕСР і країн, що розвиваються, відрізняються; і (в) неоднорідний вплив інструментів економічної дипломатії. Дослідження мікроданих, крім того, також було важливим, оскільки воно надає тести на теоретичних передумовах (таких як ринкові збої), які лежать в основі економічної дипломатії і зможу виявити

мінливі ефекти від інструментів економічної дипломатії на фірми, які не розглядаються.

Висновки до розділу 1

Після Другої світової війни глобальна система почала змінюватись у бік включення ідей прав людини та визнання нелегітимності імперії. Ця зміна була загальною наслідком зростання могутності США, які вийшли з Другої світової війни в сильнішій економічній і політичній позиції порівняно з іншими державами. Окрім розуміння Вестфальської системи та постійно зростаючих моделей історичних конфліктів, до яких вона призвела, холодна війна, яка виникла паралельно з процесом деколонізації, мала центральне значення і постійно нагадувала, що широкомасштабна війна не закінчилася в 1945 р. Після першого застосування США ядерної бомби проти Японії в серпні 1945 року звіти та фотографії руйнувань підтвердили, що характер війни змінився назавжди. Підкреслюючи логіку стримування, ядерна зброя більше ніколи не застосовувалася після її першого застосування, проте, усвідомлюючи небезпеку непомірного поширення цієї зброї, норма нерозповсюдження ядерної зброї стала однією з норм. центральних ідей глобальної системи. Холодна війна закінчилася, коли Радянський Союз розпався між 1989 і 1991 роками через ендемічну корупцію, народний опір і економічний спад і Практично всі держави світу перейшли до системи капіталізму. Спираючись на дипломатію, торгівля стала засобом пом'якшення війни. Складний характер глобальної торгівлі, де економіка кожної нації-держави залежить від імпорту та експорту в інші держави, є ще однією подією, яка зменшує ймовірність війни. Пандемія COVID-19 підкреслила це, оскільки, незважаючи на безпрецедентне закриття кордонів і обмеження на пересування людей, глобальна торгівля – через переміщення товарів і послуг – продовжувалася через її необхідність.

Визначення концепцій економічної дипломатії спочатку були нечіткими, а іноді ускладнювали узгодження щодо точного розмежування явищ, які потрібно вивчати. Економічну дипломатію можна визначити як комплекс

заходів (методи і процеси прийняття рішень), пов'язаних із транскордонною економічною діяльністю (експорт, імпорт, інвестиції, кредитування, допомога, міграція), якими займаються державні та недержавні суб'єкти в реальному світі. Зазвичай економічна дипломатія складається з: використання політичного впливу та зв'язків для сприяння та/або впливу на міжнародну торгівлю та інвестиції, для покращення функціонування ринків та/або для усунення недоліків ринку та зменшення витрат і ризиків транскордонних операцій; використання економічних активів і відносин для збільшення вартості конфлікту та зміцнення взаємної вигоди від співпраці та політично стабільних відносин, тобто для підвищення економічної безпеки; шляхів консолідації належного політичного клімату та міжнародного політичного економічного середовища для сприяння та встановлення цих цілей. Економічна дипломатія складається із загальної діяльності, пов'язаної з методами та процедурами в процесі прийняття міжнародних рішень щодо економічної транскордонної діяльності в реальному світі та пройшла певні етапи свого розвитку.

Технічний прогрес (Інтернет і подальше вдосконалення транспорту та логістики) зменшив економічні витрати на торгівлю з віддаленими країнами та збільшив можливості для торгівлі послугами. Економічна дистанція зникає, однак з'явилися інші форми перешкод (культурні, політичні, історичні). Існує чотири фази просування країни через економічну дипломатію: економічний продаж, економічна мережа/пропаганда, створення іміджу та регуляторне управління. Діяльність дипломатів у мережі двосторонніх стосунків фокусується на чотирьох проблемах, які необхідно вирішити: культурні та інституційні чинники ; державні підприємства; політична невизначеність; інформація. Інструменти економічної дипломатії визначають діяльність відповідального міністерства та виключають посольства, консульства і дипломатичну мережу. Тобто вони охоплюють лише комерційну дипломатичну діяльність, і широкий периметр, який включає всю діяльність вдома та за кордоном, пов'язану із функцією економічної дипломатії.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

2.1. Розвиток глобальної економіки в системі міжнародних відносин

Очікується, що за підсумками 2023 р. глобальне економічне зростання стане третім найповільнішим рівнем за майже три десятиліття, яке перевершили лише глобальні рецесії 2009 та 2020 років. Крім того, очікується, що темпи зростання інвестицій у ринки, що розвиваються, залишатимуться нижчими за рівні, що спостерігалися за останні два десятиліття. Згідно з прогнозами МВФ, глобальне зростання впаде до 2,1 відсотка в 2023 році з 3,1 відсотка в 2022 році. У глобальному масштабі зростання доходу на душу населення буде повільніше, ніж в до COVID-19 період, практично в усіх регіонах світу. Глобальне процвітання може зазнати невдачі, оскільки, за оцінками, рівень ВВП країн з виникаючими ринками і країн, що розвиваються (EMDE) буде приблизно на 6 відсотків нижчим до 2024 року порівняно з прогнозами до пандемії. Крім того, EMDE мають борговий максимум за 50 років, а вторгнення Росії в Україну додало серйозного тягаря.

Очікується, що протягом наступних двох років середній дохід на душу населення зросте лише на 2,8 відсотка. Ця цифра відрізняється від 3,8 відсотка, який спостерігався з 2010 по 2019 рік. У регіонах, які характеризуються як нестабільні та постраждалі від конфліктів, прогнозується, що середній дохід на душу населення знизиться до 2024 року. У невеликих державах пандемія спричинила падіння виробництва приблизно в сім разів суттєвіше, ніж середнє падіння, яке спостерігається в інших країнах EMDE. Це значне розходження пояснюється насамперед тривалими перебоями в туристичному секторі. Очікується, що відновлення буде слабким, відзначатиметься значним і тривалим скороченням виробництва. Відновлення прогресу в регіонах з найвищим рівнем бідності виявиться особливо складним. За прогнозами, протягом наступних двох років зростання доходу на душу населення в країнах

Африки на південь від Сахари, де проживає 60 відсотків бідного населення світу, становитиме в середньому лише 1,2 відсотка, що вказує на збільшення рівня бідності, а не на його зниження.

У 2023 році глобальна економіка суттєво сповільниться, зріши лише на 2,1 відсотка порівняно з 3,1 відсотка минулого року через тривалу жорстку монетарну політику, запроваджену для боротьби з інфляцією. Після цього почнеться повільне відновлення у 2024 році, яке, як очікується, досягне 2,4 відсотка (Таблиця 2.1). Стрес у банківському секторі та триваючий інфляційний тиск, що вимагає більш жорсткої монетарної політики, продовжують створювати ризики. Крім того, очікується, що розширенню EMDE перешкоджатимуть жорсткі глобальні фінансові умови та слабкий зовнішній попит. Отже, очікується, що зростання глобального потенціалу з часом сповільниться. Російське вторгнення в Україну посилює ці фактори.

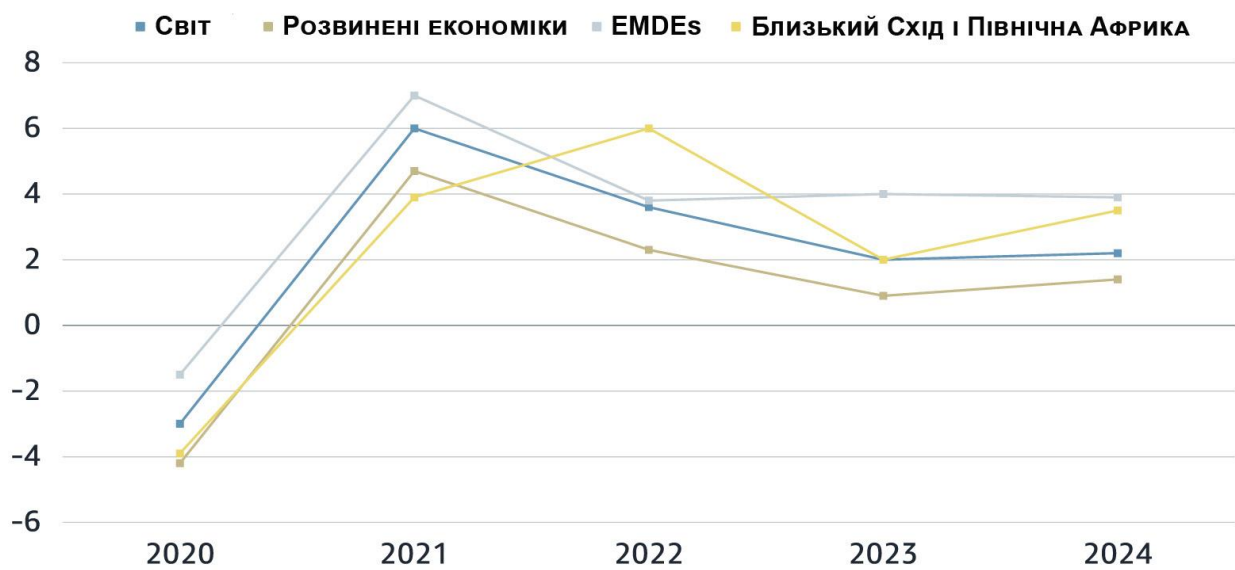
Таблиця 2.1

Світовий реальний обсяг виробництва, відсоткова зміна

Регіон	2020	2021	2022	2023	2024
Світ	-3,1	6,0	3,1	2,1	2,4
Розвинені економіки	-4,3	5,4	2,6	0,7	1,2
EMDEs	-1,5	6,9	3,7	4,0	3,9
Близький Схід і Північна Африка	-3,8	3,8	5,9	2,2	3,3

Прогнозується, що світове зростання сповільниться через тривалу нестабільність світової економіки, спричинену несприятливими потрясіннями пандемії, вторгненням Росії в Україну та різким посиленням монетарної політики для боротьби з інфляцією (Рис. 2.1). Глобальна економіка продемонструвала стійкість на початку 2023 року, перевершивши початкові очікування. Цю стійкість можна значною мірою пояснити тим, що економіка Китаю відкривається швидше, ніж очікувалося, і міцним споживанням у США. Проте очікується, що загальна глобальна активність уповільниться у 2023 році з

помітним уповільненням у розвинутих економіках. Очікуваний середній темп зростання для EMDE становитиме 3,7 відсотка, що є одним з найнижчих показників за останні 30 років. Інфляційний тиск зберігається, і численні економіки очікують, що гальмування ВВП, спричинене продовженням жорсткості монетарної політики для відновлення цінової стабільності, досягне свого zenіту у 2023 році. Очікується, що це призведе до помітного уповільнення зростання у другій половині року.

Рис. 2.1. Світовий реальний обсяг виробництва, відсоткова зміна

Вплив більш жорсткої грошово-кредитної політики стає дедалі очевиднішим, особливо в галузях, більш чутливих до процентних ставок, таких як інвестиції в бізнес і житлове будівництво, включаючи будівництво. Очікується, що це значно сповільнить економічне зростання в другій половині 2023 року, що призведе до темпів глобального зростання, нижчих за початкові прогнози. Незважаючи на те, що туристичний сектор продовжує відновлюватися, також очікується, що зростання світової торгівлі знизиться через поточний зсув споживчих витрат на послуги, які, як правило, є менш інтенсивними для торгівлі. Очікується, що на прогнозованому горизонті фінансова політика матиме мінімальний чистий вплив на глобальне зростання.

Через жорсткість монетарної політики, несприятливі умови кредитування, пом'якшення ринків праці та стабільно високі ціни на енергоносії очікується, що зростання в розвинутих економіках помітно сповільниться протягом 2023 року, досягнувши 0,7 відсотка, і, ймовірно, залишиться послабленим у 2024 році. Однак, оскільки суворі пандемія пов'язані з обмеженнями мобільності були зняті, очікується, що Китай відновиться у 2023 році.

Прогнозується, що темпи зростання EMDE досягнуть 4 відсотка – за умови тривалого періоду жорсткої монетарної політики в усьому світі, фіскальної консолідації в більшості EMDE та слабого зовнішнього попиту. Очікується, що країни, що розвиваються, які характеризуються підвищеною фіскальною вразливістю та потребами у зовнішньому фінансуванні, зазнають значно більш вираженого економічного спаду. Як наслідок, очікується, що країни EMDE не зможуть усунути розрив в доходах на душу населення порівняно з розвиненими економіками. Прогнозується, що до 2024 року EMDE все ще працюватиме на рівні приблизно 3,9 відсотка, що нижче очікувань, встановлених до початку пандемії. Банківська криза, постійна інфляція та падіння довіри до центральних банків – усе це становить ризики для світової перспективи. По-перше, нещодавні потрясіння в банках розвинутих економік збільшили потенціал додаткових несподіваних банкрутств.

Ці невдачі несуть у собі ризик спровокувати системні фінансові кризи та затяжні економічні спади з потенційною можливістю негативного впливу на суверенні суб'єкти та поширення через міжнародні кордони. Іншим фактором, який створює ризик для перспектив, є потенціал високої та тривалої глобальної інфляції. Такий сценарій може спонукати до більш суворих заходів монетарної політики, що, у свою чергу, може спричинити фінансову напругу. Величина міжнародних переливів від агресивної політики Федеральної резервної системи щодо стримування інфляції може ще більше збільшити витрати на запозичення в країнах, що виникають і розвиваються, особливо в тих, які є вразливими. По-третє, ерозія довіри до центральних банків у певних країнах EMDE у цей критичний період може значно ускладнити управління інфляцією та потенційно

спровокувати нестабільний відтік капіталу. Щоб знизити нестабільність фінансової системи та вживати оперативних коригувальних заходів, якщо це необхідно, політики повинні запровадити суворе фінансове регулювання, підтримувати адекватні буферні резерви в іноземній валюті та зміцнити механізми ліквідації банків.

Багато з існуючих проблем є симптомами існуючих довгострокових тенденцій, що лежать в основі. Протягом кількох десятиліть потенційне зростання EMDE постійно зменшувалося, головним чином через зниження темпів зростання робочої сили, інвестицій і продуктивності. Потрясіння пандемії, вторгнення Росії в Україну та різке посилення глобальної монетарної політики у відповідь на різке зростання інфляції сприяли цьому основному уповільненню. Щоб змінити цю тенденцію, необхідні рішучі структурні вдосконалення, включаючи заходи для а) покращення інвестиційного середовища, б) розбудови інфраструктури та людських ресурсів, в) збільшення офіційної участі робочої сили, г) сприяння зростанню продуктивності в секторі послуг, і д) сприяння глобальній торгівлі. Крім того, інвестиції в зелену енергію та стійкість до зміни клімату можуть забезпечити стабільне та стійке зростання.

На початку 2023 року зростання EMDE дещо стабілізувалося. Прискорення економічного зростання Китаю та несподівана стійкість розвинутих економік сприяли зовнішньому попиту багатьох країн EMDE. Хоча показники внутрішнього попиту на EMDE покращилися, вони все ще залишаються низькими. Наприклад, в останньому кварталі 2022 року споживча впевненість піднялася з найнижчого рівня, але все ще значно нижча за останні середні показники. Більше того, діяльність у сфері послуг зросла, індекс менеджерів із закупівель (PMI) вказує на значне зростання в деяких країнах EMDE. Витрати на фінансування залишаються високими, що відображає жорсткішу монетарну політику як у розвинутих економіках, так і в країнах із економікою, що розвивається, що негативно вплинуло на інвестиції та обсяги виробництва EMDE у таких галузях, як промислове виробництво та будівництво, оскільки вони більш чутливі до змін у ставках позик. У другій

половині 2022 року промислове виробництво в країнах EMDE різко скоротилося; однак у першому кварталі 2023 року воно трохи відновилося. Після сигналізації про скорочення протягом більшої частини 2022 року нові замовлення в індексах PMI виробництва EMDE показали помірне зростання виробництва. Крім того, у відповідь на відкритість Китаю міжнародні туристичні потоки суттєво нормалізувалися порівняно з минулим роком.

Незважаючи на зниження цін на енергоносії, економічна діяльність у країнах EMDE, які залежать від експорту енергії, залишається стійкою. Ця стійкість є результатом імпульсу, створеного тривалим періодом значних доходів від експорту. Низькі ціни на метал мінімально підтримують EMDE, які покладаються на експорт металу. Багато з цих економік уже стикаються зі складними умовами фінансування, які посилюються зниженням попиту з боку розвинутих економік. Стабільні високі ціни заохочували інвестиції в машини та обладнання у великих експортерів сільськогосподарської продукції, пом'якшуючи негативний вплив вищих ставок за запозиченнями. Однак виробництво менш заможних експортерів сільськогосподарської продукції обмежене дорогою вартістю добрив. Тиск на споживачів і промислову активність, спричинений минулорічними поганими умовами торгівлі, частково зменшився серед країн EMDE, які імпортують товари, через падіння вартості імпорту енергоресурсів.

Завдяки вищому, ніж очікувалося, зростанню в багатьох країнах-експортерах нафти (Бахрейн, Лівія, Катар, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати), а також у деяких країнах-імпортерах нафти (Йорданія, Мавританія, Марокко та Туніс) реальний ВВП зростання в регіоні Близького Сходу та Близького Сходу покращилося у 2022 році. Незважаючи на слабкий розвиток в інших країнах з ринковою економікою, що розвивається, реальний ВВП Близького Сходу зріс на 5,9 відсотка у 2022 році, підкреслюючи стабільні показники експортерів нафти, особливо країн Ради співробітництва Перської затоки (GCC) та Єгипту. Незважаючи на негативний вплив зростання цін на купівельну спроможність населення та виробничі витрати підприємств,

зростання ВВП у 2022 році здебільшого пояснюється високим внутрішнім попитом і значним відновленням видобутку нафти експортерами нафти. Зростання внутрішнього попиту пояснюється декількома причинами: в Йорданії, Марокко, Катарі та Саудівській Аравії повернувся туризм, а рівень заповнюваності готелів перевищив рівень до пандемії. У кількох країнах з ринковою економікою, що розвивається (Єгипет, Йорданія та Марокко), до середини 2022 року потоки грошових переказів були стабільними. З двозначним зростанням у деяких країнах (приблизно 10 відсотків у Єгипті) кредитування приватного сектора продовжувало збільшуватися, частково через поширеність підтриманих кредитних ініціатив у другій половині 2022 року. Хоча показники ринку праці покращувалися у 2022 році значному відновленню ринку праці перешкоджали такі структурні проблеми, як жорсткість ринку праці та продукції. Очікується, що у 2023 році темпи зростання в країнах MENA сповільняться до 2,2 відсотка. Це значною мірою відображає наслідки посилення монетарної політики в розвинутих економіках.

Очікується, що річний рівень глобальної загальної інфляції в 2023 році впаде до 6,8 відсотка в порівнянні з рекордними 8,7 відсотка в 2022 році (Таблиця 2.2). Це уповільнення здебільшого пов'язане зі сприятливим ефектом від падіння цін на сировину нижче пікових значень 2022 року та послабленням тиску на ланцюг поставок. Нижчу, ніж прогнозувалося, глобальну інфляцію в першому кварталі 2023 року можна частково пояснити зниженням вартості енергії.

Таблиця 2.2

Загальний рівень інфляції

Регіон	2020	2021	2022	2023	2024
Світ	2,8	6,4	8,7	6,8	5,2
Розвинені економіки	0,7	3,1	7,3	4,7	2,6
EMDEs	5,2	5,9	9,8	8,6	6,5
Близький Схід і Північна Африка	10,4	12,8	14,3	15,9	12,0

Тим не менш, останні дані про базову інфляцію вказують на те, що процес зниження інфляції, який розпочався у 2022 році, просувається повільно. Останніми місяцями середня тримісячна базова інфляція в країнах EMDE сповільнилася, а в країнах з розвинутою економікою зросла. Надмірний попит, імовірно, є основним рушієм стійкої високої інфляції в розвинутих економіках, оскільки тиск на ланцюг поставок зменшується, а ціни на енергоносії знижуються. Витрати на енергоносії мають значний вплив у Європі, і їхній вплив на загальні ціни може сприяти збереженню інфляції. Крім того, відсутність економічної слабкості може зміцнювати здатність фірм і працівників здійснювати ціноутворення, роблячи інфляцію більш чутливою до економічної активності. З урахуванням цих змін очікується, що глобальна інфляція залишатиметься вищою за середню за 2015-19 роки та протягом більш тривалого періоду.

З моменту свого піку в третьому кварталі 2022 року ціни на енергоносії суттєво знизилися. Зима в північній півкулі була теплішою, ніж очікувалося, що призвело до зниження споживання газу та електроенергії в цілому, особливо в Європі. Ціни на нафту в середньому становили 80 доларів США за барель у 2023 році, хоча вони сильно коливалися. Ця волатильність була спричинена невизначеністю навколо перспектив світового зростання в першому кварталі 2023 року. Вона була ще більше посилена оголошенням на початку квітня про скорочення видобутку нафти Саудівською Аравією та іншими членами ОПЕК+ на 1,16 мільйона барелів на день (мб/д). Росія також змінила пункти призначення, куди відправляються її партії нафти, не змінивши суттєво обсяги. Відповідно до невеликого зростання попиту прогнозується, що ціни на сиру нафту становитимуть у середньому 80 доларів США за барель у 2023 році та зростуть до 82 доларів США за барель у 2024 році.

Європа досягла значного прогресу у підвищенні ефективності та зниженні попиту на енергію, тому ціни на природний газ і вугілля, як очікується, впадуть у 2023 році та ще більше впадуть у 2024 році. Якщо глобальний попит залишиться нижчим, ніж очікувалося, ціни на енергоносії

можуть стати ще нижчими. Тим не менш, очікується, що ціни на природний газ у Європі залишатимуться значно вищими, ніж у середньому за п'ять років до пандемії.

Незважаючи на несприятливий вплив українсько-російського конфлікту протягом більшої частини 2022 року, показники торгівлі товарами виявилися вищими, ніж очікувалося. За перші три квартали 2022 року спостерігалось зростання обсягів торгівлі товарами. Лише в четвертому кварталі, коли відбулось падіння на 2,4 відсотка (квартиль до квартіля) можна пояснити нижчими темпами економічного зростання на 3,1 відсотка за рік. У четвертому кварталі 2022 року торгівля впала з кількох причин, з яких найпомітнішим фактором було різке зростання світових цін на сировинні товари. Ціни на продовольство та енергоносії залишалися високими за історичними стандартами, зменшуючи реальні доходи та зменшуючи попит на імпорт. Зокрема, зростання цін на енергоносії відбулося в Європі взимку, коли були збої поставки газу з Росії.

Країни Близького Сходу та Африки, які переважно залежать від імпорту пшениці та зерна з Росії та України, особливо постраждали від стрімкого зростання цін на ці товари. Крім того, сповільненню торгівлі сприяли два додаткові чинники: зниження споживчого попиту в Китаї та тенденція до зростання процентних ставок у розвинутих економіках. Падіння споживчого попиту в Китаї стало наслідком збільшення заражень COVID-19, що завдало шкоди китайській економіці в 4 кварталі, спричинивши скорочення її експорту на 6,5 відсотка, а зростання ВВП впало до нуля. Підвищення процентних ставок у розвинутих економіках, спрямоване на стримування інфляції, досягло запланованого результату – уповільнення попиту, однак в підсумку це завдало шкоди торгівлі.

2.2. Аналіз глобальних ризиків в системі міжнародних відносин

Перші роки цього десятиліття ознаменували особливо руйнівний період в історії людства. Повернення до «нової норми» після пандемії COVID-19 було швидко зірвано початком війни в Україні, що спричинило нову серію продовольчих та енергетичних криз, викликавши проблеми, які десятиліттями намагався вирішити прогрес. З початком 2023 року світ зіткнувся з низкою ризиків, які здаються абсолютно новими та водночас знайомими. Спостерігалось повернення «застарілих» ризиків – інфляції, кризи вартості життя, торговельних війн, впливу капіталу з ринків, що розвиваються, широкомасштабних соціальних заворушень, геополітичного протистояння та потенційної ядерної війни – які мало хто з лідерів бізнесу цього покоління та державних політиків передбачали. Вони посилюються порівняно новими подіями в глобальному ландшафті ризиків, включаючи неприйнятний рівень боргу, нову еру низького зростання, низькі глобальні інвестиції, деглобалізацію, зниження людського розвитку після десятиліть прогресу, швидкий і необмежений розвиток технології подвійного призначення (цивільні та військові), а також зростаючий тиск наслідків зміни клімату. Разом вони формують унікальне, невизначене наступне десятиліття.

Наступне десятиліття буде характеризуватися екологічними та суспільними кризами, спричиненими глибинними геополітичними та економічними тенденціями. «Криза вартості життя» вважається найсерйознішим глобальним ризиком протягом наступних двох років, пік досягає в короткостроковій перспективі. «Втрата біорізноманіття та колапс екосистеми» розглядається як один із глобальних ризиків, що погіршуватиметься найшвидше протягом наступного десятиліття, і всі шість екологічних ризиків увійдуть до 10 найбільших ризиків протягом наступних 10 років. До важливих ризиків як у короткостроковій перспективі, так і в довгостроковій перспективі варто віднести «Гео економічне протистояння», «Ерозія соціальної згуртованості та поляризація суспільства», «Широко

поширена кіберзлочинність і кібербезпека» та «Масштабна вимушена міграція».

Економічні наслідки COVID-19 і війни в Україні призвели до стрімкого зростання інфляції, швидкої нормалізації монетарної політики та початку ери низького зростання та низьких інвестицій. Уряди та центральні банки можуть зіткнутися зі стійким інфляційним тиском протягом наступних двох років, не в останню чергу з огляду на можливість тривалої війни в Україні, триваючих вузьких місць через затяжну пандемію та економічної війни, що стимулює роз'єднання ланцюга поставок. Ризики погіршення економічних перспектив також є великими. Помилка монетарної та фіскальної політики підвищить ймовірність шоків ліквідності, сигналізуючи про більш тривалий економічний спад і боргову кризу в глобальному масштабі. Тривала інфляція, спричинена пропозицією, може призвести до стагфляції, соціально-економічні наслідки якої можуть бути серйозними, враховуючи безпрецедентну взаємодію з історично високими рівнями державного боргу. Глобальна економічна фрагментація, геополітична напруженість і складніша реструктуризація можуть сприяти широкій борговій кризі в найближчі 10 років.

Навіть якщо деякі економіки зазнають більш м'якого економічного приземлення, ніж очікувалося, кінець епохи низьких процентних ставок матиме значні наслідки для урядів, компаній і окремих осіб. Побічні ефекти найгостріше відчують найуразливіші верстви суспільства та й без того нестабільні держави, сприяючи зростанню бідності, голоду, насильницьких протестів, політичної нестабільності та навіть розпаду держави. Економічний тиск також послабить досягнення, досягнуті домогосподарствами із середнім рівнем доходу, викликаючи невдоволення, політичну поляризацію та заклики до посилення соціального захисту в країнах по всьому світу. Уряди й надалі стикатимуться з небезпечним балансуванням між захистом широкого кола своїх громадян від тривалої кризи вартості життя без врахування інфляції та покриттям витрат на обслуговування боргу, оскільки доходи зазнають тиску внаслідок економічного спаду, все більш термінового переходу до нові

енергетичні системи та менш стабільне геополітичне середовище. У результаті нова економічна ера може стати епохою зростання розбіжностей між багатими та бідними країнами та першим відкатом людського розвитку за десятиліття.

Рис. 2.2. Глобальні ризики в системі міжнародних відносин

Економічна війна стає нормою, оскільки протягом наступних двох років посиляться зіткнення між глобальними державами та державне ринкове втручання. Економічна політика використовуватиметься в оборонних цілях, щоб побудувати самодостатність і суверенітет від конкуруючих сил, але також все частіше використовуватиметься в цілях стримування зростання інших. Інтенсивне гео економічне озброєння висвітлить вразливі місця в безпеці, викликані торговельною, фінансовою та технологічною взаємозалежністю між глобально інтегрованими економіками, створюючи ризик ескалації циклу недовіри та роз'єднання. Оскільки геополітика перемагає економіку, більш імовірним стає довгострокове зростання неефективного виробництва та підвищення цін. Географічні гарячі точки, які мають вирішальне значення для ефективного функціонування глобальної фінансової та економічної системи, зокрема в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, також викликають дедалі більше занепокоєння.

Протягом наступних 10 років міждержавні протистояння залишатимуться здебільшого економічного характеру. Однак нещодавнє зростання військових

витрат і поширення нових технологій серед більш широкого кола гравців може стати причиною глобальної гонки озброєнь у нових технологіях. Довгостроковий ландшафт глобальних ризиків може бути визначений конфліктами між різними доменами та асиметричною війною з цілеспрямованим розгортанням новітньої зброї в потенційно більш руйнівному масштабі, ніж це спостерігалось в останні десятиліття. Транснаціональні механізми контролю над озброєннями повинні швидко адаптуватися до цього нового контексту безпеки, щоб посилити спільні моральні, репутаційні та політичні витрати, які діють як стримуючий фактор для випадкової та навмисної ескалації.

Технологічний сектор буде однією з головних цілей посилення промислової політики та посиленого державного втручання. Завдяки державній допомозі та військовим видаткам, а також приватним інвестиціям дослідження та розробки нових технологій триватимуть у наступному десятилітті, що призведе до прогресу в ШІ, квантових обчисленнях та біотехнологіях, серед інших технологій. Для країн, які можуть собі це дозволити, ці технології забезпечать часткове вирішення низки криз, що виникають, від усунення нових загроз здоров'ю та скорочення можливостей охорони здоров'я до масштабування продовольчої безпеки та пом'якшення наслідків клімату. Для тих, хто не зможе, зростатиме нерівність і розбіжності. В усіх економіках ці технології також несуть ризики, від поширення дезінформації до некерованого швидкого відтоку робочих місць як для синіх, так і для білих комірців.

Однак швидкий розвиток і розгортання нових технологій, які часто супроводжуються обмеженими протоколами, що регулюють їх використання, створює певний набір ризиків. Постійно зростаюче переплетення технологій із критично важливим функціонуванням суспільства наражає населення на прямі внутрішні загрози, включно з тими, які прагнуть зруйнувати функціонування суспільства. Поряд із зростанням кіберзлочинності спроби порушити роботу критично важливих технологічних ресурсів і послуг стануть більш поширеними, з атаками, які очікуються проти сільського господарства та

водопостачання, фінансових систем, громадської безпеки, транспорту, енергетики та побутової, космічної і підводної комунікаційної інфраструктури. Технологічні ризики не обмежуються лише шахраями. Складний аналіз більших наборів даних уможливить неправомірне використання особистої інформації за допомогою законних правових механізмів, послаблюючи індивідуальний цифровий суверенітет і право на конфіденційність навіть у добре регульованих демократичних режимах.

Кліматичні та екологічні ризики є основним центром уявлення про глобальні ризики протягом наступного десятиліття, і це ризики, до яких людство найменше готове. Відсутність глибокого узгодженого прогресу в досягненні кліматичних цілей виявила розбіжність між тим, що з наукової точки зору необхідно для досягнення чистого нуля, і тим, що є політично можливим. Зростаючі потреби в ресурсах державного та приватного секторів у зв'язку з іншими кризами призведуть до зниження швидкості та масштабу заходів із пом'якшення наслідків протягом наступних двох років, а також недостатнього прогресу в адаптаційній підтримці, необхідній для тих громад і країн, які дедалі більше страждають від наслідків зміни клімату. Оскільки поточна криза відволікає ресурси від ризиків, що виникають у середньостроковій та довгостроковій перспективі, навантаження на природні екосистеми зростатиме, враховуючи їхню все ще недооцінену роль у світовій економіці та здоров'ї планети в цілому. Втрата природи та зміна клімату нерозривно взаємопов'язані – збій в одній сфері переросте в іншу. Без суттєвих змін у політиці чи інвестиціях взаємодія між наслідками зміни клімату, втратою біорізноманіття, продовольчою безпекою та споживанням природних ресурсів прискорить колапс екосистеми, загрожуватиме продовольчим ресурсам і джерелам існування в кліматично вразливих економіках, посилить наслідки стихійних лих і обмежить подальший прогрес щодо пом'якшення клімату.

Поглиблення криз посилює їхній вплив на суспільства, вражаючи засоби до існування набагато ширшої верстви населення та дестабілізуючи більшу кількість економік у світі, ніж традиційно вразливі громади та слабкі держави.

Виходячи з найсерйозніших ризиків, які, як очікується, вплинуть у 2023 році, включаючи «кризу енергопостачання», «зростання інфляції» та «кризу постачання продовольства», глобальна криза вартості життя вже відчувається. Економічні наслідки були пом'якшені країнами, які можуть собі це дозволити, але багато країн з низьким рівнем доходу стикаються з численними кризами: боргом, зміною клімату та продовольчою безпекою. Постійний тиск з боку пропозиції може перетворити поточну кризу вартості життя на ширшу гуманітарну кризу протягом наступних двох років на багатьох залежних від імпорту ринках.

Пов'язані з цим соціальні заворушення та політична нестабільність не будуть стримуватися на ринках, що розвиваються, оскільки економічний тиск продовжує руйнувати групу із середнім доходом. Зростаюче розчарування громадян у зв'язку з втратами людського розвитку та зниженням соціальної мобільності разом зі збільшенням розриву в цінностях і рівності створюють життєвий виклик для політичних систем у всьому світі. Вибори менш центристських лідерів, а також політична поляризація між економічними супердержавами протягом наступних двох років також можуть ще більше зменшити простір для колективного вирішення проблем, розколоти альянси та призвести до більш нестабільної динаміки. У зв'язку з обмеженим фінансуванням державного сектору та конкуруючими проблемами безпеки здатність подолати наступний глобальний шок зменшується. Протягом наступних 10 років менше країн матимуть фінансовий запас для інвестування в майбутнє зростання, зелені технології, освіту, догляд та системи охорони здоров'я. Повільний занепад громадської інфраструктури та послуг як на ринках, що розвиваються, так і на розвинутих ринках може бути відносно непомітним, але наслідки, що накопичуються, будуть дуже руйнівними для міцності людського капіталу та розвитку – важливого засобу пом'якшення інших глобальних ризиків, з якими стикаються.

Одночасні потрясіння, глибоко взаємопов'язані ризики та погіршення стійкості породжують ризики полікриз, коли різні кризи взаємодіють так,

що загальний вплив значно перевищує суму кожної частини. Послаблення геополітичного співробітництва матиме хвиле подібні наслідки для глобального ландшафту ризиків у середньостроковій перспективі, зокрема сприятиме потенційній полікризі взаємопов'язаних екологічних, геополітичних і соціально-економічних ризиків, пов'язаних із пропозицією та попитом на природні ресурси. Сьогодні існує чотири потенційні перспективи, пов'язані з дефіцитом їжі, води, металів і мінералів, які можуть спровокувати гуманітарну та екологічну кризу – від воєн за воду та голоду до тривалої надмірної експлуатації екологічних ресурсів і уповільнення пом'якшення клімату та адаптації.

У наступні роки, кризи, що триватимуть, принесуть структурні зміни в економічний і геополітичний ландшафт, а також прискорять інші ризики. Очікується постійна нестабільність протягом наступних двох років із численними потрясіннями за різними траєкторіями. Проте існує вікно, щоб сформувати більш безпечне майбутнє завдяки більш ефективній готовності. Вирішення питання ерозії довіри до багатосторонніх процесів посилить колективну здатність запобігати виникаючим транскордонним кризам і реагувати на них, а також зміцнить бар'єри для подолання наявних ризиків. Крім того, взаємозв'язок між глобальними ризиками може зменшити вплив ризиків – посилення стійкості в одній сфері може посилити стійкість до інших пов'язаних ризиків. Оскільки погіршення економічної перспективи призводить до більш жорстких компромісів для урядів, які стикаються з конкуруючими соціальними, екологічними проблемами та проблемами безпеки, інвестиції в стійкість повинні зосереджуватися на рішеннях, які спрямовані на вирішення багатьох ризиків, таких як фонди заходів з адаптації, які супроводжуються супутніми перевагами пом'якшення клімату, або інвестиції у сферах, які зміцнюють людський капітал і розвиток.

2.3. Місце економічної дипломатії України в системі міжнародних відносин

Війни завдають серйозних економічних збитків у довгостроковій перспективі. Хоча зарано оцінювати довгостроковий вплив російського вторгнення в Україну на початку 2022 року, очевидно, що як Україна, так і більшість інших європейських країн вже зазнали гострого впливу. Один із індикаторів наслідків конфлікту – це фінансові ринки. Ціни на активи можуть описувати реальну економіку. Ціни акцій зазвичай відображають очікування багатьох добре поінформованих людей і компаній (таких як банки та пенсійні фонди) щодо майбутніх економічних перспектив. Зазвичай війни викликають зміни в цих очікуваннях – і це не завжди коливання цін у бік зниження. Наприклад, фондовий ринок позитивно відреагував на вторгнення в Ірак у березні 2003 року, оскільки світові інвестори сприйняли це як «хорошу» новину.

Війна може по-різному впливати на ціни активів загалом. Ключове питання полягає в тому, які типи компаній можуть очікувати зростання, а які повинні очікувати стійкого падіння. У випадку вторгнення в Україну тісний зв'язок із Росією має значення. Дані досліджень СЕР показують, що компанії, які мають міцні зв'язки з Росією через торгівлю або власність, зазнали значного зниження сукупного доходу після вторгнення. Хоча ці наслідки можуть бути нетривалими, вони мають значення на ширшому рівні. Сукупні втрати від залежності від Росії через торговельні зв'язки чи власність становлять 0,8% та 0,73% для середньостатистичної країни. Це означає, що сукупний індекс фондового ринку, заснований на фірмах у вибірці дослідження СЕР, впав на 1,53% у оцінці середньої країни через міжнародні зв'язки з Росією. Європейські країни є одними з найбільш постраждалих, що вказує на потенційні значні довгострокові наслідки для цих країн.

Сучасна взаємопов'язана глобальна економіка означає, що фірми пов'язані різними способами, зокрема через міжнародну торгівлю та власність.

Використовуючи світові таблиці витрат-випуску, які відображають зв'язки між галузями в усьому світі, можна оцінити, наскільки конкретні галузі – і, отже, фірми – залежать від російських торгових потоків. Якщо говорити точніше, загальну залежність певної галузі від Росії можна виміряти вагою експорту до Росії та імпорту з Росії в загальному обсязі виробництва цієї галузі. Для країн у вибірці дослідження СЕР фірми мають середню залежність від Росії 0,25%. Це означає, що в середньому фірма з обсягом виробництва в 1 мільярд доларів експортує та імпортує з Росії товарів на суму 2,5 мільйона доларів. Але ця цифра приховує значні розбіжності. У той час як половина компаній у вибірці мають залежність нижче 0,06%, фірми, які найбільше залежать від Росії, мають залежність 0,54%. Найбільш залежні фірми торгують з Росією пропорційно до свого виробництва майже в десять разів більше, ніж нижня половина. Також є значні географічні відмінності. Залежність від Росії найвища в Європі, середня залежність становить 0,80%. У Європі фірми, що виробляють продукти переробки нафти, такі як бензин, є найбільш залежними, із середньою залежністю 14,64%. Таким чином, на кожні 100 доларів виробленої продукції вони торгують з Росією 14,64 долара.

Тенденції цін на акції показові. Перегляд кумулятивної прибутковості активів у короткому періоді російського вторгнення в Україну дає уявлення про те, як ціни на акції відреагували на початок конфлікту. Компанії, які мають міжнародні зв'язки з Росією, спостерігали суттєве зниження сукупної прибутковості. Оскільки кумулятивні доходи виражаються у відсотках, зміни в кумулятивних прибутках виражаються у відсоткових пунктах. Ті, хто входить до 10% найбільших компаній, залежних від Росії, зазнали зниження прибутку на 2,16 відсоткових пунктів порівняно з іншими компаніями. Таким чином, вартість фірми, яка сильно залежить від Росії і оцінювалася в 100 фунтів стерлінгів до вторгнення, знизиться на 2,16 фунта стерлінгів порівняно з фірмою з такою ж вартістю, але без сильних торгових зв'язків з Росією.

Так, середня втрата по країнах склала 0,8 відсоткового пункту через високий торговий вплив на Росію, із середньою втратою 0,47 відсоткового

пункту. Для фірм з філією в Росії середній збиток склав 0,73 п.п., а медіанний – 0,52 п.п. Втрати, що діють через обидва канали, значні. Географія відіграє значну роль у визначенні величини сукупних втрат. Втрати зосереджені в Європі: країни Східної Європи є одними з найбільш постраждалих через торговельні зв'язки; і країни Західної Європи найбільше постраждали через зв'язки власності. Навпаки, такі країни, як Сполучені Штати та Китай, спостерігали відносно скромний сукупний ефект, оскільки вони менш тісно пов'язані з Росією через торгівлю чи власність. Проте, в умовах повномасштабного вторгнення, що триває, цього року українські підприємці вийшли на світові ринки за підтримки Міністерства закордонних справ України в партнерстві з цифровою платформою Nazovni. Так, цього року Україна успішно вийшла на вісім нових ринків експорту вітчизняних товарів. Ці ринки включають Канаду, Ліван, Албанію, Південну Африку, Польщу, Сербію, Кувейт і Туреччину. Крім того, було укладено понад 70 контрактів про співпрацю та відомі історії успіху в експорті різноманітних товарів, таких як меблі, добрива та продукти харчування, навіть в умовах війни. Це підкреслює прискорення економічної дипломатії та демонструє готовність українського бізнесу розширювати свою глобальну присутність.

Разом з цим, Росія вперше у своїй історії втратила місце в раді Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ). За цією перемогою стояли міністри закордонних справ України та Литви. Ця поразка була настільки несподіваною для Москви, що вони розраховували до наступного дня виступити із заявою. Вони не змогли визнати свою поразку проти Литви та України, а лише заявили про глобальну змову проти Росії. Окрім цього, Україна отримала ще одну дипломатичну перемогу. Росія програла вибори в Міжнародну морську організацію (ІМО). Якщо МЗС може забезпечило «хімічну» перемогу, то «морську» офіс президента. Ключовим стало відеозвернення Президента України завдяки домовленості з нинішнім головою ІМО – Саудівською Аравією. Саме тому Україна застосовує стратегію розвитку хороших відносин із Саудівською Аравією після повномасштабного вторгнення Росії.

З початку повномасштабного вторгнення Росії – Україна була змушена боротися за національне виживання на полі бою, водночас створюючи та утримуючи широку міжнародну коаліцію партнерів, готових озброїти країну. Здатність України долати ці унікальні виклики пропонує низку потенційно важливих уроків для ширшої міжнародної спільноти. Один з ключових уроків, який засвоїли українські чиновники з лютого 2022 року, полягає в тому, як важливо використовувати момент. Політичні та військові лідери України демонстрували здатність діяти швидко та рішуче. Одним з очевидних прикладів є доленосне рішення президента в перші дні вторгнення залишитися в Києві, а не погоджуватися на пропозиції евакуюватися. Його відома цитата: «Битва тут, мені потрібні боєприпаси, а не таксі» захопила увагу глядачів і допомогла переконати західних лідерів підтримати Україну. Ще один важливий урок полягає в необхідності прийняття орієнтованого на інтереси підходу до створення міжнародних альянсів, зосереджуючись на глибинних інтересах кожної зі сторін. Україна дуже успішно донесла повідомлення про те, що вторгнення Росії є зіткненням цивілізацій із глобальними наслідками. Хоча дехто намагався зобразити війну як звичайну територіальну суперечку, Україна послідовно пояснювала, що означатиме успіх Росії для майбутньої міжнародної безпеки. Це відіграло вирішальну роль у консолідації підтримки Заходом українських військових зусиль. Визначивши та врахувавши основні інтереси безпеки своїх партнерів, Україна змогла встановити чіткі цілі та зміцнити довіру.

Досвід міжнародних переговорів України напередодні російського вторгнення також демонструє переваги прийняття прямолінійного підходу, що базується на спільних цінностях і спільних цілях. Гарним прикладом реалізації цього принципу на практиці є формат Рамштайну, який об'єднує 50 країн на основі готовності діяти проти російської агресії. Завдяки Рамштайну Україна змогла забезпечити важливу військову допомогу ефективним чином завдяки тісній координації з великою кількістю партнерів. Хоча всі країни-учасниці мають свої власні плани та національні інтереси, Україні вдалося твердо

зосередитися на головній необхідності перемогти Росію. Одним із головних факторів успішної дипломатії України була наполегливість. Що стосується придбання нових систем озброєння та інших форм військової допомоги, міністр оборони України прийняв стратегію демонстрації готовності до переговорів, паралельно з необхідною технічною підготовкою. Як наслідок, Україна, як правило, була готова діяти, коли політичні рішення були прийняті та настав відповідний момент. Українцям говорили партнери, що деякі нові категорії військової допомоги просто не можуть бути надані. Однак при достатньому терпінні і наполегливості неможливе неодноразово ставало можливим.

Тобто прийнятий поетапний підхід до переговорів замість намагання негайного досягнення проривів дав свій результат. Багато кроків, до яких Україна закликала своїх партнерів, були важливими зовнішньополітичними рубежами, до яких не можна ставитися легковажно чи поспішно. Однак часто виявляється можливим перехід від одного кроку до наступного та нарощування імпульсу до все більш важливих рішень. Цей поступовий підхід можна побачити в розширенні військової допомоги Україні. За кілька тижнів до вторгнення Росії в лютому 2022 року багато країн поставили під сумнів доцільність постачати українським військовим ручну протитанкову зброю. За останні місяці асортимент озброєння, що постачається в Україну, різко розширився, включаючи артилерію, протиповітряну оборону, танки та крилаті ракети. Мабуть, найкращим прикладом поступового підходу стало створення «танкової коаліції» для надання Україні основних бойових танків Leopard 2. Знадобилися місяці переговорів і багато дрібних кроків, таких як угоди про навчання та технічне обслуговування, перш ніж Німеччина нарешті погодилась на постачання Україні танків.

Чіткість позиції України на мирних переговорах допомогли країні консолідувати міжнародну підтримку. Хоча деякі міжнародні політики та коментатори продовжують стверджувати, що переговори між Україною та Росією є неминучими, Україна наполягає на повному звільненні всієї української території та надає переконливі аргументи для виправдання такої

позиції. Послідовність позиції України допомогла поступово збільшити кількість партнерів. Хоча багато європейських лідерів раніше говорили про необхідність уникати ізоляції чи приниження Росії, зараз на Заході зростає консенсус щодо того, що Росія має бути переможена. Інновація України полягає в тому, щоб за допомогою дипломатії повернути політику затягування на свою користь. Логіка полягає в тому, щоб позицію України підтримала якомога більшу частину світу – спочатку морально, а потім, наскільки це можливо, політично – таким чином ускладнюючи можливість Росії стверджувати, що її досягнення на полі бою несуть відбиток міжнародної легітимності. Цей підхід має сенс, навіть якщо Україні так і не вдасться переконати більшість країн у своїй чіткій формулі миру з двох причин.

Оскільки війна ще далека від завершення, Україна, схоже, буде залишатися на крутій кривій дипломатичного навчання. Однією з дедалі важливіших тем є довгострокове оборонне планування. Українська безпека має стати центральною опорою ширших стратегій безпеки, прийнятих НАТО та ЄС. Наразі стратегічна концепція НАТО до 2030 року визначає Росію як «найзначнішу та безпосередню загрозу безпеці союзників, а також миру та стабільності в євроатлантичному регіоні». Унікальний досвід України у протистоянні російській агресії в усіх її проявах може зробити вагомий внесок у протидію цій загрозі. Замість намагання підштовхнути Україну до компромісу з Росією, міжнародний наголос, завдяки вдалим дипломатичним ходам, тепер робиться на тиск на Росію, щоб вона припинила своє вторгнення. Це може включати надання розширеної військової допомоги Україні, запровадження додаткових санкцій проти Росії та продовження міжнародних судових процесів щодо військових злочинів. Українські офіційні особи намагаються досягти всіх цих трьох цілей і використовують дипломатичні навички, виняткові для обставин, створених повномасштабним вторгненням Росії.

Висновки до розділу 2

Глобальна економіка суттєво сповільниться, зріши лише на 2,1 відсотка порівняно минулим роком через тривалу жорстку монетарну політику, запроваджену для боротьби з інфляцією. Стрес у банківському секторі та триваючий інфляційний тиск, що вимагає більш жорсткої монетарної політики, продовжують створювати ризики. Крім того, очікується, що розширенню EMDE перешкоджатимуть жорсткі глобальні фінансові умови та слабкий зовнішній попит. Отже, очікується, що зростання глобального потенціалу з часом сповільниться. Російське вторгнення в Україну посилює ці фактори. Країни Близького Сходу та Африки, які переважно залежать від імпорту пшениці та зерна з Росії та України, особливо постраждали від стрімкого зростання цін на ці товари. Крім того, сповільненню торгівлі сприяли два додаткові чинники: зниження споживчого попиту в Китаї та тенденція до зростання процентних ставок у розвинутих економіках.

Наступне десятиліття буде характеризуватися екологічними та суспільними кризами, спричиненими глибинними геополітичними та економічними тенденціями. «Криза вартості життя» вважається найсерйознішим глобальним ризиком протягом наступних двох років, пік досягає в короткостроковій перспективі. «Втрата біорізноманіття та колапс екосистеми» розглядається як один із глобальних ризиків, що погіршуватиметься найшвидше протягом наступного десятиліття. Ризики погіршення економічних перспектив також є великими. Помилка монетарної та фінансової політики підвищить ймовірність шоків ліквідності, сигналізуючи про більш тривалий економічний спад і боргову кризу в глобальному масштабі. Глобальна економічна фрагментація, геополітична напруженість і складніша реструктуризація можуть сприяти широкій борговій кризі в найближчі 10 років. Протягом наступних 10 років міждержавні протистояння залишатимуться здебільшого економічного характеру. Однак нещодавнє зростання військових витрат і поширення нових технологій серед більш широкого кола гравців може стати причиною глобальної гонки озброєнь у нових технологіях.

Сучасна взаємопов'язана глобальна економіка означає, що фірми пов'язані різними способами, зокрема через міжнародну торгівлю та власність. Хоча зарано оцінювати довгостроковий вплив російського вторгнення в Україну на початку 2022 року, очевидно, що як Україна, так і більшість інших європейських країн вже зазнали гострого впливу. Сукупні втрати залежності від Росії через торговельні зв'язки чи власність становлять 0,8% та 0,73% для середньостатистичної країни – тобто Українська дипломатія постала перед великим викликом. З початку повномасштабного вторгнення Росії – Україна була змушена боротися за національне виживання на полі бою, водночас створюючи та утримуючи широку міжнародну коаліцію партнерів, готових озброїти країну. Послідовність позиції України допомогла поступово збільшити кількість партнерів. Інновація України полягає в тому, щоб за допомогою дипломатії повернути політику зтягування на свою користь. Логіка полягає в тому, щоб позицію України підтримала якомога більшу частину світу – спочатку морально, а потім, наскільки це можливо, політично – таким чином ускладнюючи можливість Росії стверджувати, що її досягнення на полі бою несуть відбиток міжнародної легітимності.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

3.1. Шляхи розвитку економічної дипломатії в умовах євроінтеграції

Економічну дипломатію часто розуміють у вузькому значенні як інструмент просування підприємств, зокрема малих і середніх підприємств (МСП), де потенціал для створення робочих місць є більшим, ніж у транснаціональних компаній, на зовнішніх ринках. У цьому сенсі її також можна назвати «корпоративною дипломатією» або «комерційною дипломатією». Більшість країн, що розвиваються, підтримали інтернаціоналізацію підприємств у першому десятилітті цього століття, коли зростання було більш перспективним у країнах, що розвиваються, зокрема в Бразилії, Індії, Росії та Китаї – БРІК. Великі країни використовуватимуть свої дипломатичні мережі та владу для просування бізнесу та інвестицій за кордоном або для залучення іноземних інвестицій на свою територію.

У ширшому розумінні економічна дипломатія може виконувати функцію розвідки, допомагаючи володіти «впливом», і стає більше стратегією, ніж інструментом. Концепція переходить від просування бізнесу *stricto sensu* до ширшого поняття просування економічних інтересів. Науковці та дослідницькі організації здебільшого базували свою роботу на цьому широкому визначенні. Поступово поняття розширювалося. Оскільки торгівля зараз розвивається від «вільної» до «стійкої», до визначення додаються нові елементи, як-от поширення цінностей. Використання торгових угод для просування людських і соціальних цінностей є хорошим прикладом цієї тенденції. Такий же перехід від вузького до широкого визначення економічної дипломатії можна спостерігати протягом останніх двох років на рівні ЄС. Інші департаменти Комісії, окрім DG GROW, були залучені для забезпечення узгодженості та координації політики, включаючи DG Trade, DG DEVCO, DG NEAR та EEAS, а також було додано більше сфер, таких як зовнішня політика, торгова угода

переговорів або нормативної співпраці. Цікаво відзначити, що в інституціях ЄС існують різні погляди на те, що має бути головною метою економічної дипломатії. Дехто розглядає його як засіб експорту цінностей ЄС через регулятивну конвергенцію та політичний діалог, а також для досягнення спільного розуміння з третіми країнами. Для інших це радше інструмент для забезпечення узгодженості політики та надання ЄС можливості працювати як глобальний гравець. Проте всі визнають, що розбудова стратегії економічної дипломатії є дуже складним процесом. Це вимагає чітких цілей і дипломатичної мережі.

Зовнішня політика має бути доповнена економічною дипломатією, щоб мати сенс. Партнери в усьому світі все ще сприймають Україну як політичного карлика, і їй слід краще використовувати свою економічну вагу, щоб отримати більший вплив. Зовнішня політика стає більш ефективною та впливовою, якщо дипломати отримують внески та відгуки від бізнес-спільноти. У свою чергу, європейська економіка виграє, коли підприємства можуть супроводжувати політичні делегації високого рівня на ринки поза межами ЄС і коли дипломати, а також учасники торгових переговорів можуть зменшити перешкоди доступу до ринку, щоб відкрити нові можливості. Щоб створити більшу синергію та систематичну співпрацю між приватними та державними акторами у зовнішній політиці, європейській дипломатії необхідно постійно залучати бізнес-спільноту та активно її підтримувати.

ЄС та держави-члени постійно проводять широкі консультації та спільно розробляють стратегію європейської економічної дипломатії. Україна збирається стати повноправним членом ЄС, саме тому її інституції, процедури та ініціативи повинні наслідувати приклад ЄС, щоб адаптуватися до цього бачення. Слід організувати часті структуровані діалоги між дипломатами та іншими офіційними особами з ЄС, які працюють у сфері закордонних справ, з одного боку, та бізнес-посередницькими організаціями, з іншого боку, у третіх країнах і державах-членах. Ініціативи України в рамках Європейської економічної дипломатії повинні:

- Орієнтуватися на попит і забезпечити володіння бізнес-посередницькими організаціями.
- Служити для заповнення прогалін або посилення існуючих служб підтримки, а не дублювати або створювати нові структури які конкурують з уже існуючими структурами.
- Проводити більше навчальних заходів.
- Приділити багато часу підготовчій роботі.
- Розглядати інтернаціоналізацію як довгостроковий процес і уникати окремих або одноразових місій без належної підготовки та подальших заходів для компаній.

Принципи на яких повинна базуватись українська економічна дипломатія в умовах інтеграції в ЄС:

Субсидіарність. Оскільки сприяння торгівлі є компетенцією держав-членів, будь-які дії, які вживає ЄС, повинні дотримуватися принципу субсидіарності. Оцінюючи захід, Україна повинна передусім звертатися до тих держав, які пропонують найширший набір послуг і мають найбільшу міжнародну мережу. З іншого боку, торгова політика є компетенцією ЄС. Україна і держави-члени ЄС повинні використовувати сильні сторони одна одної та об'єднати зусилля, щоб налагодити більш тісний зв'язок між обома сферами політики.

Відсутність дублювання та взаємодоповнення. ЄС не повинен дублювати існуючі структури, заходи та послуги, які вже успішно надаються в Україні, організаціями сприяння торгівлі та національною палатою. Дублювання означає неефективне використання ресурсів. Дуже важливо, щоб підтримка, яку ЄС надає МСП, доповнювала існуючі структури на цільовому ринку, а також на базі МСП. ЄС міг би підтримати існуючі українські структури – використовуючи свою здатність одноголосно займатись адвокатською діяльністю.

Додана вартість. Поки за економічною дипломатією не буде єдиного бачення, дії ризикують породити непослідовну мозаїку. Ініціативи є

легітимними, лише якщо вони представляють українську додану вартість, дотримуючись принципу субсидіарності.

Восени 2022 року Україна змінила стратегію на дипломатичній арені. На саміті G20 в Індонезії 15 листопада 2022 року Україна представила «формулу миру» в 10 пунктах. Ця була друга українська пропозиція щодо припинення війни, яка принципово відрізняється від Стамбульського комюніке від березня 2022 року, що стало результатом прямих українсько-російських переговорів і було розроблено як проект договору між двома ворогуючими сторонами. У той час Україна перебувала під сильним військовим тиском і пропонувала далекосяжні поступки. На відміну від комюніке, формула миру адресована не Росії, а світовій спільноті. Вона покликана пояснити позицію України та поставити її в контекст актуальних глобальних проблем (глобальна продовольча криза, зміна клімату та погіршення стану навколишнього середовища, енергетична криза), а також зміцнити міжнародну солідарність з Україною. Замість того, щоб пропонувати компроміси, вона визначає умови, які, з точки зору України, мають бути виконані до підписання мирного договору. Серед них повне виведення російських військ з території України, повернення всіх депортованих, переслідування військових злочинців і відшкодування збитків.

Від початку повномасштабного вторгнення Росії Україна вимагає надійних гарантій безпеки. Хоча Стамбульське комюніке включило Росію до групи можливих держав-гарантів, готовність України розглянути цей варіант зникла в міру розвитку війни. У вересні 2022 року було представлено концепцію майбутніх міжнародних гарантій безпеки України (Київський безпековий договір). Документ передбачає поєднання юридично обов'язкових двосторонніх і багатосторонніх договорів за участю України, основної групи західних держав-гарантів і ширшої міжнародної групи підтримки – такої, яка виключає Росію і називає її агресором. Немає наголосу на зобов'язанні взаємодопомоги, як це передбачено статтею 5 Договору про НАТО. Натомість увага зосереджена на розширенні можливостей України для стримування та, у

разі необхідності, відбиття майбутніх атак Росії. Для цього, згідно з Київським безпековим договором, держави-гаранти повинні інвестувати значні кошти в оборонний бюджет і промисловість України, постачати озброєння, системи протиповітряної оборони і високі технології, допомагати у підготовці Збройних сил України.

Формула миру президента Зеленського з 10 пунктів лягла в основу української дипломатії з осені 2022 року. З точки зору України, вимога гарантій безпеки є логічним доповненням до формули миру: в умовах агресії Росії неможливо уявити припинення вогню, не кажучи про мирний договір, якщо Україна не зможе покласти на міцні міжнародні гарантії своєї безпеки. Дана умова буде діяти також після звільнення окупованих територій. Україна, як і Росія, зосереджує свої дипломатичні зусилля на Глобальному Півдні, особливо на країнах Африки. З моменту початку повномасштабного вторгнення Росії офіційні представники України вже тричі відвідали цей континент. Передбачається відкриття нових посольства в різних африканських столицях. Восени 2022 року Україна запустила гуманітарну програму «Зерно з України», згідно якої українське зерно постачається до країн, які особливо постраждали від світової продовольчої кризи. За даними МЗС України, до червня 2023 року до Сомалі, Ефіопії, Кенії та Ємену було відправлено 170 тис. тонн українського зерна. Серед іншого, саме на цю програму спрямоване саботування рішення Росії вийти з BSGI. На саміті Росія-Африка в липні 2023 року агресор заявив, що його країна почне безкоштовно постачати зерно африканським державам.

Німеччина та інші західні партнери підтримують Київ у дипломатичних зусиллях. 23 червня 2023 року радники з національної безпеки Бразилії, Канади, Данії, ЄС, Франції, Німеччини, Великобританії, Індії, Італії, Японії, Саудівської Аравії, Південної Африки, Туреччини та США зустрілися в Копенгагені, щоб обговорити формулу миру президента Зеленського. Уряд Данії погодився провести зустріч разом з Україною. Україна мала на меті розпочати підготовку до міжнародного мирного саміту, передбаченого формулою миру, та залучити до цього формату якомога більше держав. Друга

така зустріч відбулася в Джидді 5–6 серпня 2023 року на запрошення керівництва Саудівської Аравії. На цьому заході було представлено понад 40 держав, зокрема вперше був присутній Китай. Учасники домовилися продовжити обговорення окремих пунктів української «формули миру» на рівні робочих груп. У третій зустрічі, яка відбулася на Мальті 28–29 жовтня, взяли участь представники 66 держав. Українське керівництво також просуває формулу миру в дипломатичних представництвах у м. Києві. На останній зустрічі в Україні в процесі брали участь понад 70 послів. Водночас напередодні саміту НАТО у Вільнюсі 11–12 липня 2023 року Київ інтенсивно виступав за вступ до НАТО та гарантії безпеки. У декларації саміту було підтверджено принципове зобов'язання прийняти Україну до НАТО, але не було жодної згадки про терміни вступу чи довгострокові гарантії безпеки. Зі свого боку країни G7 на полях саміту у Вільнюсі оголосили, що мають намір досягти офіційної угоди з Києвом щодо «зобов'язань у сфері безпеки». На початку вересня 2023 року Вашингтон і Київ першими розпочали переговори щодо цього проекту.

3.2. Ключові принципи розвитку економічної дипломатії

Економічна дипломатія України повинна охоплювати широку палітру інструментів з інтернаціоналізацією вітчизняних компаній у центрі. Вони варіюються від впливу на глобальні рамкові умови та розвиток єдиного ринку ЄС до діяльності з просування експорту, встановлення інноваційного партнерства та залучення іноземних інвестицій. Уряд повинен запроваджувати потрійний результат для економічної дипломатії, яка поєднує прагнення країни до сильної економіки та збільшення робочих місць з її амбіціями щодо глобального зеленого, цифрового та соціально стійкого глобального переходу. Основна увага українських підприємств повинна виходити за межі простого отримання економічної вигоди. Має бути бажання взяти на себе відповідальність і зробити позитивні зміни у світі за допомогою сталого

експорту та відповідальних бізнес-моделей. Сильна позиція України має лежати в основі підтримки Цілей сталого розвитку ООН, але розвиток бізнес-можливостей і комерційних результатів завтрашнього дня вимагає від компаній залишатися в авангарді сталого переходу. Завдяки сильній і цілеспрямованій економічній дипломатії із залученням низки міністерств, а також інших державних і приватних партнерів, Уряд повинен ще більше прискорити програму сталого розвитку, запроваджуючи рішення на користь навколишнього середовища, клімату та громадського здоров'я для майбутніх поколінь як сьогодні, так і завтра, а також відповідно до ключових міжнародних угод і напрямків діяльності. Уряд також повинен уникати зусиль, які несумісні зі сталим розвитком, наприклад, припинити державне фінансування послуг з просування експорту викопного палива в енергетичному секторі за кордоном.

Запровадження потрійного кінцевого результату є важливою віхою в подальшому розвитку економічної дипломатії України. Мета цього пов'язана як із сприянням зростанню та створенню робочих місць з акцентом на короткострокову перспективу так і з потребою глобального екологічного та соціально справедливого переходу і спрямуванні ресурсів, програм та інструментів в сталий напрямок. Зовсім недавно це було чітко відображено в урядових пакетах стимулювання експорту. Уряд повинен прагнути, щоб економічна дипломатія захистила економіку та сприяла стійкому глобальному переходу як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, з подвійним фокусом як на міжнародній діяльності, яка здійснюється сьогодні, так і на сильних позиціях завтрашнього дня. Вливання ресурсів Урядом у зусилля з інтернаціоналізації протягом 2024-2025 років сприятиме досягненню цієї амбіції та проявиться у новій співпраці та нових результатах.

Принципи розвитку дипломатії мають відображати реалістичні параметри у своїй структурі та змісті. Вони мають бути достатньо чіткими, щоб відповідати основній меті та практиці дипломатії, а також посилювати перспективи дипломатичного успіху. Список не повинен бути великим, щоб стати каталогом, або занадто коротким, щоб конструктивно охоплювати

дипломатичні ситуації. Принципи також мають бути адаптованими до різноманітних дипломатичних ситуацій, але не повинні вважатися однозначно гнучкими, інакше вони не сприятимуть системному підходу, який відрізняє дипломатію від інших дисциплін, хоча їх можна застосовувати в різних обставинах. Принципи також повинні бути взаємодоповнювальними, а також внутрішньо суперечливими та не перешкоджати дипломатичному процесу. Зрештою, принципи мають бути практичними та актуальними в різноманітній дипломатичній діяльності серед зростаючої складності та міждисциплінарного характеру викликів зовнішньої політики та засобів реалізації. Пропонуємо звернути увагу на такі десять принципів дипломатичних операцій:

Рис. 3.1. Принципи розвитку економічної дипломатії

1. *Національний інтерес.* Метою дипломатичних зусиль має бути просування національних інтересів держави, визначених її законними політиками, представницькими установами, а також закріпленими зобов'язаннями та цінностями. Прогресивні угоди, досягнуті дипломатами повинні ґрунтуватися на національних інтересах і просуванні їх вперед. Дипломат повинен застосовувати насамперед національні інтереси при підготовці до формування та реалізації політики, і ґрунтуватися на глибокій відданості основним цінностям і життєво важливим інтересам, що надихають стратегію держави.

2. *Достовірність*. За своєю природою дипломатія – це використання комунікації, підкріплене властивими ресурсами кожної сторони, для встановлення угоди, яка вирішує ряд розбіжностей і окреслює основу для майбутніх відносин. Презентація політики має бути переконливою, передаючи офіційну позицію уряду, підкріплену чіткими, реалістичними винагородами або витратами та підкріплену інституційною та індивідуальною репутацією відвертості та надійності. Будь-яка перевага, яку шукає дипломатична презентація, провокуючи невизначеність, повинна ґрунтуватися на довірі, щоб забезпечити доступність. Дипломатична презентація, яка заслуговує на довіру, підтримує ініціативу та має на меті збільшити шанси на компроміс на користь позиції презентатора.

3. *Чіткість*. Дипломатія вимагає обміну думками та концепціями, щоб сплести угоду з різних напрямків інтересу. Незважаючи на будь-які нюанси у викладі, спілкування має бути точним і без остаточно згубної двозначності. Це не означає, що дипломатія є буквальною або невитонченою; радше, у дипломатії навіть блеф повинен переконливо донести свої вимоги. Але більше зусиль варто спрямувати на повідомлення про очікувані наслідки. Дипломатичний підхід, заснований на чіткому повідомленні про цілі та обмеження ситуації, зможе розгадати хибні уявлення та визначити можливість досягання згоди.

4. *Всебічність*. Комплексний дипломатичний підхід має бути спрямований на залучення та вирішення проблем, які часто за своєю суттю є міждисциплінарними та міжвідомчими; і врахувати наслідки угоди для багатьох сторін з часом. Комплексний підхід повинен включати публічну дипломатію та дипломатію в соціальних мережах, а також відповідні численні напрямки взаємодії у формуванні та реалізації зовнішньої політики. Комплексність у дипломатії готується до різноманітних навичок, дисциплін і методів, які будуть використані для досягнення цілей політики. Комплексність включає в себе властиву гнучкість і передбачення змінних наслідків, щоб цілі досягнулись шляхом еволюції, альтернативних і опортуністичних курсів дій.

5. Розуміння. Дипломатичні операції мають бути повністю обґрунтовані політичними позиціями уряду та обставинами, що стосуються питань, і можливої гнучкості в діалозі. Розуміння вимагає відданості навчанню, професійному розвитку та цікавості щодо дипломатичної ситуації, середовища, стимулів, історії та мотивів, що ведуть до політики. Ефективна оперативна дипломатія також потребує чіткого розуміння цілей, переконань і базового культурного світогляду партнерів.

6. Проникливість. Сприйняття вимагає розрізнення нюансів і застосування розуміння, щоб розрізнити проблеми, мотиви, інтереси та позиції під час переговорів щодо взаємоприйняттого рішення. Проникливість має важливе значення в дипломатії, щоб розрізнити ключові моменти та точки дебатів, потенційний консенсус і підводні камені. Чуйливість додатково оцінює те, як політичний підхід виглядає співрозмовникам та ширшим суспільним інтересам, а також використовує інформаційні і соціальні мережі у формуванні та вдосконаленні підходу.

7. обачність. Дипломатичні операції повинні бути зосереджені на конкретній політичній меті. У той час як політичний підхід має бути комплексним щодо проблем і наслідків, які розглядаються, цілі мають бути зосередженими та окресленими. Політика, що розвивається, повинна остерігатися відволікань поступок. Будучи фактично представником, дипломат повинен практикувати взаємний розсуд у процесі переговорів і спілкування; і сумлінно працювати відповідно до політичних інструкцій і здатності брати на себе зобов'язання від імені національних інтересів.

8. Зміцнення впевненості. Успіх у дипломатичних процесах має бути результатом готовності сторін йти на ризик, вірити в те, що консенсусна угода досягне взаємоприйнятних цілей. Зміцнення довіри має бути засобом і методом подолання безлічі розбіжностей до консенсусу щодо того, де можна досягти прогресу. Налагодження дипломатичного процесу, діалогу між сторонами та досягнення поступових домовленостей закладає основу для досягнення цілей, а також для майбутніх непередбачених обмінів.

9. Рішучість. Дипломатія має бути засобом державної політики для отримання результату. Дипломати повинні володіти розсудливістю, здатністю та відчуттям наслідків, щоб приймати рішення у відповідний момент або коли їхній моральний авторитет може просувати національні інтереси та цінності. Рішучість дає змогу дипломатам скористатися невизначеністю та ваганнями свого колеги, які може створити тонка та динамічна дипломатія, створюючи умови для сприятливого результату. Рішучість поєднує всі рівні політики – стратегічний, оперативний і тактичний – і, не будучи тактикою зволікання, ефективно застосована дипломатія може впроваджувати зміни та ініціювати значні результати.

10. Наполегливість. Відданість дипломатії використовує діалог для досягнення політичних цілей шляхом переговорів. Результати дипломатичних процесів залежать не лише від достоїнств пропозицій, які передбачаються, обмінюються та обговорюються; а також від наполегливості, оптимізму та уяви співрозмовників, щоб передбачити прийнятну кінцеву точку діалогу. Наполегливість включає зобов'язання забезпечити реалізацію та реалізацію угод. Дипломатія не закінчується, якщо криза переходить у насильницький конфлікт; побудова коаліції, деескалація та вирішення конфлікту залишаються. Таким чином, оперативна дипломатія відображає стратегічну структуру, водночас працюючи над досягненням поступових кроків, які накопичують успіхи та розчищають шлях до досягнення мети політики.

Отже, чим успішнішою є дипломатія, всі її форми – офіційна/неофіційна, інституційна/медійна, культурна дипломатія – тим більше зброї отримають наші воїни. Чим більше у нас систем протиповітряної оборони, тим більше у нас можливостей дальньої дії, чим більше у нас обладнання, тим більше у нас критичних і дефіцитних снарядів. Світ допомагає тим, кого він розуміє, і це має чіткий дипломатичний вимір – власне, це показник ефективності дипломатичної роботи.

Висновки до розділу 3

Зовнішня політика має бути доповнена економічною дипломатією, щоб мати сенс. Зовнішня політика стає більш ефективною та впливовою, якщо дипломати отримують внески та відгуки від бізнес-спільноти. Україна збирається стати повноправним членом ЄС, саме тому її інституції, процедури та ініціативи повинні наслідувати приклад ЄС, щоб адаптуватися до цього бачення. Слід організовувати часті структуровані діалоги між дипломатами та іншими офіційними особами з ЄС, які працюють у сфері закордонних справ, з одного боку, та бізнес-посередницькими організаціями, з іншого боку, у третіх країнах і державах-членах. Восени 2022 року Україна змінила стратегію на дипломатичній арені. На саміті G20 в Індонезії 15 листопада 2022 року Україна представила «формулу миру» в 10 пунктах. Ця друга українська пропозиція щодо припинення війни, яка принципово відрізняється від Стамбульського комюніке, що стало результатом прямих українсько-російських переговорів і було проектом договору між двома ворогуючими сторонами. У той час Україна перебувала під сильним військовим тиском і пропонувала далекосяжні поступки. На відміну від комюніке, формула миру адресована не Росії, а світовій спільноті. Вона покликана пояснити позицію України та поставити її в контекст актуальних глобальних проблем (глобальна продовольча криза, зміна клімату та погіршення стану навколишнього середовища, енергетична криза), а також зміцнити міжнародну солідарність з Україною.

Принципи розвитку дипломатії мають відображати реалістичні параметри у своїй структурі та змісті. Вони мають бути достатньо чіткими, щоб відповідати основній меті та практиці дипломатії, а також посилювати перспективи дипломатичного успіху. Також, принципи повинні бути взаємодоповнювальними, а також внутрішньо суперечливими та не перешкоджати дипломатичному процесу. До таких варто віднести: національний інтерес, достовірність, ясність, всебічність, розуміння, проникливість, обачність, зміцнення довіри, рішучість, наполегливість.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі запропоновано нове вирішення проблеми розвитку економічної дипломатії у системі сучасних міжнародних відносин. Це дало можливість не тільки сформулювати висновки щодо шляхів розвитку економічної дипломатії в умовах євроінтеграції, але й окреслити ключові принципи розвитку економічної дипломатії.

1. Після Другої світової війни глобальна система почала змінюватись у бік включення ідей прав людини та визнання нелегітимності імперії. Ця зміна була загалом натхненна зростанням могутності США, які вийшли з Другої світової війни в сильнішій економічній і політичній позиції порівняно з іншими державами. Окрім розуміння Вестфальської системи та постійно зростаючих моделей історичних конфліктів, до яких вона призвела, холодна війна, яка виникла паралельно з процесом деколонізації, мала центральне значення і постійно нагадувала, що широкомасштабна війна не закінчилася в 1945 р. Спираючись на дипломатію, торгівля стала засобом пом'якшення війни. Складний характер глобальної торгівлі, де економіка кожної нації-держави залежить від імпорту та експорту в інші держави, є ще однією подією, яка зменшує ймовірність війни. Пандемія COVID-19 підкреслила це, оскільки, незважаючи на безпрецедентне закриття кордонів і обмеження на пересування людей, глобальна торгівля – через переміщення товарів і послуг – продовжувалася через її необхідність.

2. Визначення концепцій економічної дипломатії спочатку були нечіткими, а іноді ускладнювали узгодження щодо точного розмежування явищ, які потрібно вивчати. Економічну дипломатію можна визначити як комплекс заходів (методи і процеси прийняття рішень), пов'язаних із транскордонною економічною діяльністю (експорт, імпорт, інвестиції, кредитування, допомога, міграція), якими займаються державні та недержавні суб'єкти в реальному світі. Зазвичай економічна дипломатія складається з: використання політичного впливу та зв'язків для сприяння та/або впливу на міжнародну торгівлю та інвестиції, для покращення функціонування ринків

та/або для усунення недоліків ринку та зменшення витрат і ризиків транскордонних операцій; використання економічних активів і відносин для збільшення вартості конфлікту та зміцнення взаємної вигоди від співпраці та політично стабільних відносин, тобто для підвищення економічної безпеки; шляхів консолідації належного політичного клімату та міжнародного політичного економічного середовища для сприяння та встановлення цих цілей. Економічна дипломатія складається із загальної діяльності, пов'язаної з методами та процедурами в процесі прийняття міжнародних рішень щодо економічної транскордонної діяльності в реальному світі та пройшла певні етапи свого розвитку.

3. Технічний прогрес (Інтернет і подальше вдосконалення транспорту та логістики) зменшив економічні витрати на торгівлю з віддаленими країнами та збільшив можливості для торгівлі послугами. Економічна дистанція зникає, однак з'явилися інші форми перешкод (культурні, політичні, історичні). Існує чотири фази просування країни через економічну дипломатію: економічний продаж, економічна мережа/пропаганда, створення іміджу та регуляторне управління. Діяльність дипломатів у мережі двосторонніх стосунків фокусується на чотирьох проблемах, які необхідно вирішити: культурні та інституційні чинники ; державні підприємства; політична невизначеність; інформація. Інструменти економічної дипломатії визначають діяльність відповідального міністерства та виключають посольства, консульства і дипломатичну мережу. Тобто вони охоплюють лише комерційну дипломатичну діяльність, і широкий периметр, який включає всю діяльність вдома та за кордоном, пов'язану із функцією економічної дипломатії.

4. Глобальна економіка суттєво сповільниться, зрісши лише на 2,1 відсотка порівняно минулим роком через тривалу жорстку монетарну політику, запроваджену для боротьби з інфляцією. Стрес у банківському секторі та триваючий інфляційний тиск, що вимагає більш жорсткої монетарної політики, продовжують створювати ризики. Крім того, очікується, що розширенню EMDE перешкоджатимуть жорсткі глобальні фінансові умови та слабкий

зовнішній попит. Отже, очікується, що зростання глобального потенціалу з часом сповільниться. Російське вторгнення в Україну посилило ці фактори. Країни Близького Сходу та Африки, які переважно залежать від імпорту пшениці та зерна з Росії та України, особливо постраждали від стрімкого зростання цін на ці товари. Крім того, сповільненню торгівлі сприяли два додаткові чинники: зниження споживчого попиту в Китаї та тенденція до зростання процентних ставок у розвинутих економіках.

5. Наступне десятиліття буде характеризуватися екологічними та суспільними кризами, спричиненими глибинними геополітичними та економічними тенденціями. «Криза вартості життя» вважається найсерйознішим глобальним ризиком протягом наступних двох років, пік досягає в короткостроковій перспективі. «Втрата біорізноманіття та колапс екосистеми» розглядається як один із глобальних ризиків, що погіршуватиметься найшвидше протягом наступного десятиліття. Ризики погіршення економічних перспектив також є великими. Помилка монетарної та фіскальної політики підвищить ймовірність шоків ліквідності, сигналізуючи про більш тривалий економічний спад і боргову кризу в глобальному масштабі. Глобальна економічна фрагментація, геополітична напруженість і складніша реструктуризація можуть сприяти широкій борговій кризі в найближчі 10 років. Протягом наступних 10 років міждержавні протистояння залишатимуться здебільшого економічного характеру. Однак нещодавнє зростання військових витрат і поширення нових технологій серед більш широкого кола гравців може стати причиною глобальної гонки озброєнь у нових технологіях.

6. Сучасна взаємопов'язана глобальна економіка означає, що фірми пов'язані різними способами, зокрема через міжнародну торгівлю та власність. Хоча зарано оцінювати довгостроковий вплив російського вторгнення в Україну на початку 2022 року, очевидно, що як Україна, так і більшість інших європейських країн вже зазнали гострого впливу. Сукупні втрати залежності від Росії через торговельні зв'язки чи власність становлять 0,8% та 0,73% для середньостатистичної країни – тобто Українська дипломатія постала перед

великим викликом. З початку повномасштабного вторгнення Росії – Україна була змушена боротися за національне виживання на полі бою, водночас створюючи та утримуючи широку міжнародну коаліцію партнерів, готових озброїти країну. Послідовність позиції України допомогла поступово збільшити кількість партнерів. Інновація України полягає в тому, щоб за допомогою дипломатії повернути політику затягування на свою користь. Логіка полягає в тому, щоб позицію України підтримала якомога більшу частину світу – спочатку морально, а потім, наскільки це можливо, політично – таким чином ускладнюючи можливість Росії стверджувати, що її досягнення на полі бою несуть відбиток міжнародної легітимності.

7. Восени 2022 року Україна змінила стратегію на дипломатичній арені. На саміті G20 в Індонезії 15 листопада 2022 року Україна представила «формулу миру» в 10 пунктах. Ця пропозиція щодо припинення війни принципово відрізняється від Стамбульського комюніке. На відміну від комюніке, формула миру адресована не Росії, а світовій спільноті. Вона покликана пояснити позицію України та поставити її в контекст актуальних глобальних проблем (глобальна продовольча криза, зміна клімату та погіршення стану навколишнього середовища, енергетична криза), а також зміцнити міжнародну солідарність з Україною.

8. Принципи розвитку дипломатії мають відображати реалістичні параметри у своїй структурі та змісті. Вони мають бути достатньо чіткими, щоб відповідати основній меті та практиці дипломатії, а також посилювати перспективи дипломатичного успіху. Також, принципи повинні бути взаємодоповнювальними, а також внутрішньо суперечливими та не перешкоджати дипломатичному процесу. До таких варто віднести: національний інтерес, достовірність, ясність, всебічність, розуміння, проникливість, обачність, зміцнення довіри, рішучість, наполегливість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дипломатична та консульська служба: Навчальний посібник / Я. Б. Турчин, О. Н. Горбач, Л. О. Дорош, О. Я. Івасечко, У. В. Ільницька. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014.
2. Кулеба Д. Публічна дипломатія – нова зброя України в умовах гібридної війни. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/eh-perts/2015/09/23/7038633/>.
3. Пересунько Т. Українська культурна дипломатія: амбітний початок. URL: http://culture.lb.ua/news/2016/03/02/328751_ukrainska_kulturna_diplomatiya.html.
4. Adler E. Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations*. 1997. Vol. 3 (3). P 319-363.
5. Adler-Nissen R. Symbolic power in European diplomacy: The struggle between national foreign services and the EU's External Action Service. *Review of International Studies*. 2014. 40(4): 657–681.
6. Albro R. The Disjunction of Image and Word in US and Chinese Soft Power Projection. *International Journal of Cultural Policy*. 2015. 21(4): 382–399.
7. Ang I. On Cultural Studies, Again. *International Journal of Cultural Studies*. 2020. 23(3): 285–291.
8. Annual Report. Public Diplomacy. 2021. URL: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2022/03/2021-ACPD-Annual-Report-508-WEB.pdf>.
9. Baltag D., Smith M. EU and Member State diplomacies in Moldova and Ukraine: Examining EU diplomatic performance post-Lisbon. *European Integration Online Papers*. 2015. 19:5. URL: <https://papers.ssrn.com/abstract=2554452>.
10. Bartonek E. Journeying into the diplomatic unknown: The Vergesellschaftung of the German Auswärtiges Amt. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2020. 15(1–2): 196–205.
11. Barston R. Modern diplomacy. Pearson Education. 4th ed. London: Routledge, 2013. 454 p.

12. Berridge G. *Diplomacy: Theory and Practice*. 4th ed. London: Palgrave Basingstoke, 2010. 282 p.
13. Bicchi F., Bremberg N. European diplomatic practices: Contemporary challenges and innovative approaches. *European Security*. 2016. 25(4): 391–406.
14. Bicchi F. Information exchanges, diplomatic networks and the construction of European knowledge in European Union foreign policy. *Cooperation and Conflict*. 2014. 49(2): 239–259.
15. Bicchi F., Maurer. H. Introduction: European cooperation abroad: European diplomatic cooperation outside EU borders. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2018. 13(1): 1–19.
16. Cooper A.F. *The Oxford handbook of modern diplomacy*. Oxford University Press, 2013. 990 p.
17. Cornut J., Dale N. Historical, practical, and theoretical perspectives on the digitalization of diplomacy: An exploratory analysis. *Diplomacy & Statecraft*. 2019. 30(4): 829–836.
18. Cross M. Davis Conceptualizing European Public Diplomacy. *European Public Diplomacy : «soft power» at Work*. New York: Palgrave Macmillan. 2013. P. 1-13 p.
19. Cull N. *Public Diplomacy: Lessons from the Past, CPD Perspectives on Public Diplomacy*. Los Angeles, CA : Figuera Press, 2009. 62 p.
20. Cull N. Public diplomacy: Taxonomies and Histories. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. 616 (1): 31-54.
21. Cull N. *Public Diplomacy before Gullion: The Evolution of a Phrase*, 2009. URL: http://uscpublicdiplomacy.com/index.php/newsroom/pdblog_detail/060418public_diplomacy_before_gullion_the_evolution_of_a_phrase.
22. Dolan Ch. «Soft power» and Cultural Exchange: Assessing the Global Influence of U.S.-hosted Higher Educational Exchange Programs. 2014. URL: https://www.academia.edu/9861893/Soft_Power_and_Cultural_Exchange_Assessing_the_Global_Influence_of_U.S._hosted_Higher_Educational_Exchange_Programs_Presented_at_ISA-Toronto_2014.

23. Feigenbaum H. Globalization and cultural diplomacy. Center for arts and culture, Culture & the National Agenda Issue Paper, 2001. 29 p.
24. Ferguson N. Colossus: The Price of America's Empire. New York : Penguin Press. Intro, 2004. 384 p.
25. Gilboa E. Public Diplomacy: The Missing Component in Israel's Foreign Policy. Israel Affairs. 2006. Vol. 12. № 4. P. 715-747.
26. Gienow-Hecht J. Culture, Diplomacy, Agents and the State. Searching for a Cultural Diplomacy. Ed. Jessica Gienow-Hecht and Mark Donfried. New York and Oxford: Berghahn Books, 2010. 265 p.
27. Goff P. Cultural Diplomacy. In book: The Oxford handbook of modern diplomacy. Oxford University Press, 2013. P. 420.
28. Graham S. Culture and Propaganda. The Progressive Origins of American Public Diplomacy, 1936-1953., Ashgate. 2015.
29. Guzzini S. A reconstruction of constructivism in International Relations. European Journal of International Relations. 2000. Vol. 6. № 2. P. 147-182.
30. Haigh A. Cultural diplomacy in Europe, Strasburg, Council of Europe; Sales agent. Manhattan: Pub. Co., 1974. 252 p.
31. Hill Ch. The National Interest in Question: Foreign Policy in Multicultural Societies. Oxford: Oxford University Press, 2013. 336 p.
32. Ien. A., Yudhishtir R., Mar P. Cultural diplomacy: beyond the national interest? *International Journal of Cultural Policy*. 2015. 21 (4): 365-381.
33. Isar R. Preparatory Action "Culture in EU External Relations". Engaging the World towards Global Cultural Citizenship. EU 2014.
34. Jönsson Ch. Essence of Diplomacy. London-Houndmills : Palgrave Macmillan, 2005. 218 p.
35. Jönsson Ch. Communication: An Essential Aspect of Diplomacy. *International Studies Perspectives*. 2003. Vol. 4. P. 195-210.
36. Jönsson Ch. Theorising diplomacy. In book: *Routledge Handbook of Diplomacy and Statecraft*. London : Taylor Francis Ltd, 2012. P. 15-28.

37. Kaneva N., Popescu D. National Identity Lite. Nation Branding in post-Communist Romania and Bulgaria. *International Journal of Cultural Studies*. 2011.
38. Lee J. British cultural diplomacy and the cold war: 1946–61. *Diplomacy & Statecraft*. 1998. Vol. 9. Issue 1. P. 112-134.
39. Lowy Institute. Lowy Global Diplomacy Index. Sydney: Lowy Institute. 2021. URL: <https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/>.
40. Mark S. Greater Role for Cultural Diplomacy. *Clingendael Institute, Discussion Paper*, 2009. 51 p.
41. Mattelaer M. The resurgence of bilateral diplomacy in Europe. *Egmont Paper*. 2019. 104. Brussels: Egmont.
42. Maurer H. Austrian diplomacy in a changing global and European context: Between innovation, adaptation and resilience. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*. 2016. 45(2): 235–247.
43. Maurer H., Raik K. Neither fish nor fowl. How EU delegations challenge the institution of diplomacy: The cases of Moscow and Washington. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2018. 13(1): 57–74.
44. Melissen J. Public diplomacy. In book: *Diplomacy in a Globalizing World Theories and Practices*, 2013. P. 192-208.
45. Melissen J. *The New Public Diplomacy, «soft power» in International Relations*. London: Palgrave Macmillan, 2005. 240 p.
46. Milton C. *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*. Washington, D. C. : Centre for Arts and Culture, 2003. 15 p.
47. Neumann I. Sited diplomacy. In: Dittmer J and McConnell F (eds) *Diplomatic Cultures and International Politics*. Abingdon: Routledge, 2016. pp. 79–92.
48. Nye J. Get Smart: Combining Hard and «soft power». *Foreign Affairs*. 2009. Vol. 88 (July/August). P. 160-163.
49. Nye J. «Soft power»: The Means to Success in World Politics. New York : Public Affairs, 2004. 208 p.

50. Pouliot V. *International Pecking Orders: The Politics and Practice of Multilateral Diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press. 2016.
51. Rivera T. *Distinguishing Cultural Relations From Cultural Diplomacy: The British Council's Relationship With Her Majesty's Government*, Figueroa Press. Los Angeles: University of Southern California, 2015. 53 p.
52. Ruffini P. Introduction to the Forum on Science Diplomacy. *Hague Journal of Diplomacy*. 2020. 15(3) 355–358.
53. Sharp P. Making Sense of Citizen Diplomats: The People of Duluth, Minnesota, as International Actors. *International Studies Perspectives*. 2001. Vol. 2. Issue 2. P. 131-150.
54. Statler K. The Sound of Musical Diplomacy. *Diplomatic History*. 2012. Vol. 36 (1). P. 71-75.
55. Topic M. *Cultural diplomacy and Cultural imperialism European perspective(s)*, Peter Lang. New York, Oxford, Wien, 2012. 243 p.
56. Uilenreef A Alternatives to the resident embassy: Intra-EU diplomatic networks in the twenty-first century. *Diplomacy & Statecraft*. 2014. 25(2): 356–377.
57. Van der Pluijm R., Melissen J. *City Diplomacy. The expanding role of Cities in International Politics*. The Hague, Netherlands Institute for International Relations Clingendael, Clingendael Diplomacy Paper No.10. 1998.
58. Villanueva R. *Cosmopolitan Constructivism: Mapping a road to the future of cultural and public diplomacy*. *Publicdiplomacymagazine.com*, University of Southern California. 2009.
59. Wendt A. *Social Theory of International Politics*. Cambridge, 1999. 477 p.
60. What is Public Diplomacy? URL: <http://uscpublicdiplomacy.org/page/what-pd>.
61. White C. Exploring the Role of Private-sector Corporations in public diplomacy. *Public Relations Inquiry*. 2015. 4 (3): 305–321.
62. Wyszomirski M. *International Cultural Relations: A MultiCountry Comparison*. Washington, D. C.: Centre for Arts and Culture, 2003. 67 p.